

Ευχαριστούμε πολύ τον επιβλέποντα μας, Γ. Μητρούλια για την καθοδήγηση του καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας.

Τους θαμώνες των καφενείων Al Basha και Εξ Ανατολής, τους κατοίκους του City Plaza, τον Νίκο, τον Λούκας, την Μανάρ, τον Samuel και όλους/ες όσους/ες προθυμοποιήθηκαν να απαντήσουν στις ερωτήσεις μας.

Την Ελληνική Στατιστική Αρχή που μας διέθεσε τα δημογραφικά στοιχεία της περιοχής.

Την COMMONSPACE Συν. Εργ. για τη φιλοξενία

Τους φίλους και φίλες μας, την Ινώ, τη Ζωζώ, τη Χρύσα, τον Δημήτρη, την Αγγελική, τον Σταύρο, την Κατερίνα, την Αγνή, τον Βασίλη, τον Αλέξανδρο την Αλίκη, τη Μελίνα, την Υπατία, τον Μάνο, την οικογένεια Αλιτο, τη θεία Γιάννα, για την πολύπλευρη βοήθεια και στήριξη.

AMERICA SQUARE COMMUNITY

Δημιουργώντας πυρήνες συλλογικής ζωής
ανάμεσα στους χώρους της καθημερινότητας

διπλωματική εργασία

Ανδρίτσου Δάφνη Φανή
Βλέτση Μαρίνα
Γιωρσπύρου Παρασκευή

επιβλέπων:
Γιώργος Μητρούλιας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πλατεία Αμερικής είναι μια από τις συνοικίες της Αθήνας που έχει αλλάξει ριζικά τις τελευταίες δεκαετίες, μέσα στα πλαίσια ενός συνόλου κοινωνικών και χωρικών μετασχηματισμών. Η μετακίνηση των παλαιών της κατοίκων και η συνεπαγόμενη εγκατάλειψη και αδρανοποίηση μεγάλου κτιριακού αποθέματος, η συνεχιζόμενη απαξίωση του δημόσιου χώρου της εξ αιτίας της κρίσης, η μετατροπή της σε γειτονιά μεταναστών/τριών και η επανενεργοποίηση των άδειων διαμερισμάτων και καταστημάτων της είναι μερικά από τα στοιχεία που συνθέτουν την εικόνα μιας γειτονιάς με προβλήματα αλλά και δυναμικές. Μιας γειτονιάς υποβαθμισμένης αλλά ταυτόχρονα ζωντανής, πολυεθνικής και πολυσυλλεκτικής.

Η δική μας προσέγγιση εστιάζει σε αυτές ακριβώς τις δυναμικές που προκύπτουν μέσα από την συνύπαρξη εθνοτήτων και πολιτισμών και την έκφραση τους στο δημόσιο χώρο. Για τον σκοπό αυτό, αρχικά εντοπίσαμε στην περιοχική κοινότητες μεταναστών, ομάδες, αλλά και μεμονωμένους κατοίκους, που μέσα από τις καθημερινές τους πρακτικές διαμορφώνουν την ταυτότητα της. Με κεντρικό άξονα τις ανάγκες και τις επιθυμίες των παραπάνω, προχωρήσαμε στη διαμόρφωση της δικής μας πρότασης.

Η πρόταση μας αφορά το σχεδιασμό ενός χώρου πολλαπλών χρήσεων (κοινοτικό κέντρο) που θα στεγάσει τις δραστηριότητες των υφιστάμενων μεταναστευτικών κοινοτήτων και πολιτιστικών ομάδων της περιοχής και θα δημιουργεί τις συνθήκες για την ανάπτυξη νέων. Στο χώρο θα φιλοξενοούνται συναντήσεις των ομάδων, συλλογικά γεύματα, γιορτές και πολιτιστικές εκδηλώσεις, μαθήματα και συλλογικά εργαστήρια. Παράλληλα, για να μπορέσουν οι παραπάνω δράσεις να ενισχυθούν και να διαχυθούν στη γειτονιά, προτείνουμε για τους καλοκαιρινούς μήνες να *βγαίνουν* από τα όρια του συγκεκριμένου χώρου και να πραγματοποιούνται σε άλλους τρεις υπαίθριους χώρους, παίρνοντας την μορφή ενός *Φεστιβάλ Κοινότητας*. Οι τέσσερις χώροι που παρεμβαίνουμε/ ενεργοποιούμε βρίσκονται κατά μήκος της Οδού Μηθύμνης, από το ύψος της πλατείας Αμερικής έως την Οδό Αχαρνών.

Θεωρούμε πως ένα σύνθετο πρόγραμμα σαν το παραπάνω, το οποίο περιλαμβάνει ταυτόχρονα μια σταθερή δομή για τους κατοίκους και ένα σύνολο εφήμερων δραστηριοτήτων για όλη την πόλη, μπορεί να συμβάλει ώστε οι κάτοικοι της γειτονιάς να αισθανθούν μέρος μιας κοινότητας και οι υφιστάμενες πολυεθνικές ομάδες να αποκτήσουν ορατότητα στο δημόσιο χώρο.

Amerika square (Platia Amerikis) is among the Athenian neighborhoods that have radically changed during the recent past decades in the context of the current societal and spatial transformations. The relocation of its older inhabitants and the following abandonment of its stock of buildings, the continuing devaluation of the public space as a consequence of the crisis, its transformation in a migrant neighborhood and the reuse of its empty flats and shops are some of the elements composing the image of a neighborhood with many problems but also with great potential. That is to say, it's all about a neighborhood which is considered to be downgraded but at the same time is alive, multicultural and diverse.

Our approach focuses on the dynamics emerging through the co-existence of nations and cultures and the way the latter are expressed in the public sphere. For this purpose, initially, we came into contact with the migrant communities, other social groups and individuals inhabiting the area. All of them, through their everyday practices contribute to the shaping of the neighborhood's identity. In view of the needs and the desires of the latter, we developed our proposal.

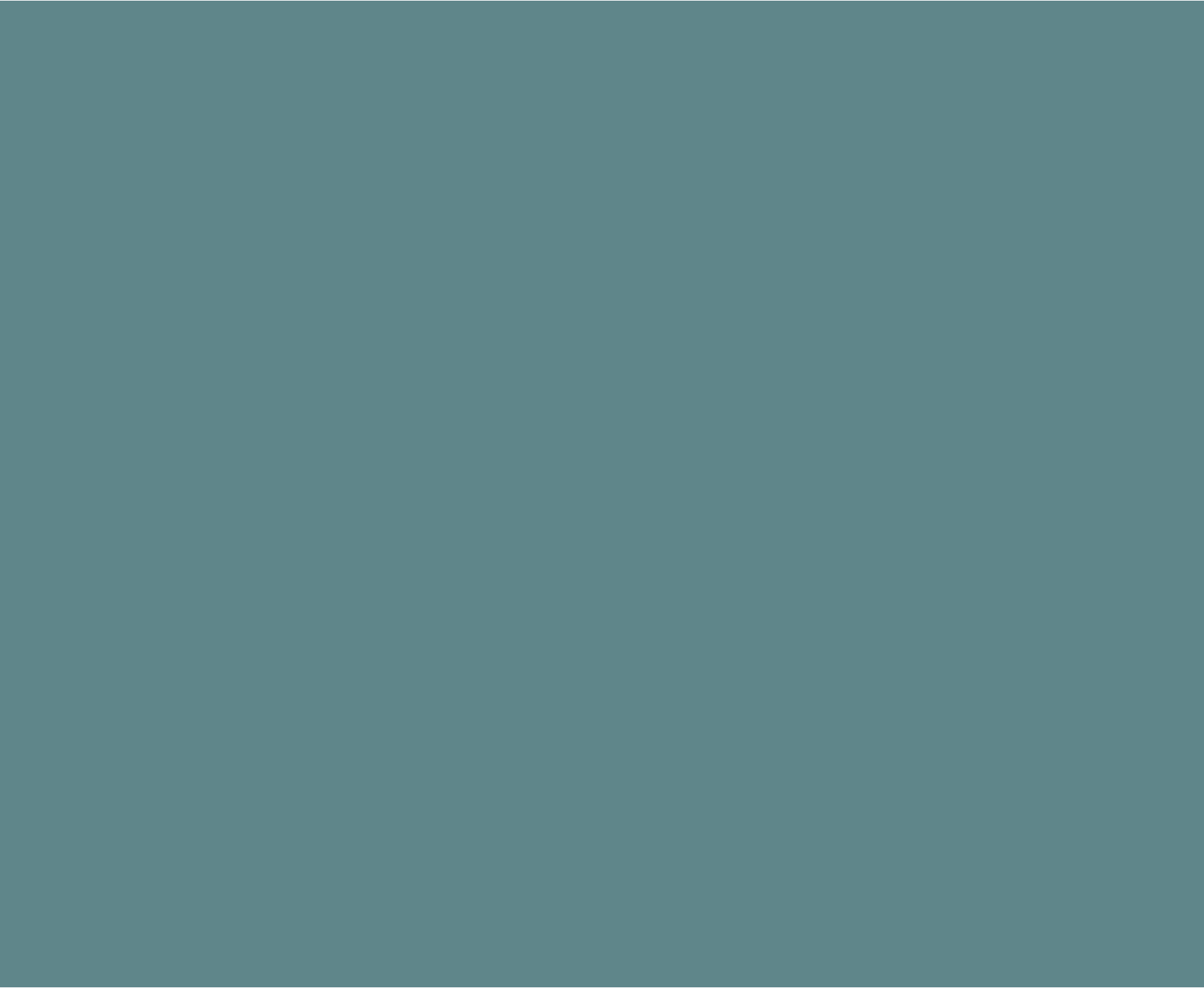
Our proposal concerns the design of a multipurpose space (community center) which could house the activities of the migrant communities and of the artistic and cultural collectivities of the area, thus creating the proper conditions for the development of new. In this new space, group meetings, collective meals, festivities, cultural events, classes and collective workshops could take place. In the meanwhile, in order to strengthen and spread the abovementioned activities to the rest of the neighborhood we suggest that during the summer months the latter should go beyond the confines of this particular space and take place in other three

outdoor spaces gradually transforming into a *Community Festival*. The four spaces that we choose to intervene in/activate are located along Mythimis street in between Amerika square and Acharnon street.

We believe that a complex program such as the one described above, which includes both a permanent structure available to the inhabitants of the neighborhood and also a set of temporal activities open to the rest of the city, could contribute to the strengthening of the community and to the promotion of the public visibility of multinational groups.

*Creating cores of collective expression
between the areas of everyday life*

ABSTRACT

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Προσεγγίζοντας την Πλατεία Αμερικής

- 1.1 Από την Αμερικής στη Βικτώρια και πάλι πίσω
- 1.2 Σύντομη ιστορία της Πλατείας Αμερικής
- 1.3 Η Πλατεία Αμερικής μέσα στην κρίση
- 1.4 Η δική μας εικόνα για τη γειτονιά
- 1.5 Όψεις της πολυεθνικότητας στους χώρους της γειτονιάς
- 1.6 Οι δημόσιοι χώροι ως πυρήνες της κοινότητας

6+1 μικρές ιστορίες για τη γειτονιά

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ομάδες και κοινότητες μέσα στον χώρο

- 2.1 Οι κοινότητες των μεταναστών/τριών
- 2.2 Οι αυτοοργανωμένοι χώροι
- 2.3 Παραδείγματα κοινοτικών δράσεων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

America Square Community

- 3.1 Πρόγραμμα
  - 3.2 Εντοπισμός χώρων
  - 3.3 Σχεδιαστική προσέγγιση
- Το κοινοτικό κέντρο
Οι χώροι στέγασης του φεστιβάλ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Στιγμές συλλογικής ζωής

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Έχοντας ζήσει και σπουδάσει τα τελευταία χρόνια στην πόλη του Βόλου, αποφασίσαμε μέσα από τη διπλωματική μας εργασία να προσεγγίσουμε -σχεδιαστικά- για πρώτη φορά την αθηναϊκή μητρόπολη και να εντοπίσουμε, μέσα από τη δική μας οπτική, τις χωρικές προεκτάσεις των κοινωνικοπολιτικών μεταβολών των προηγούμενων ετών. Από την πρώτη στιγμή, επιθυμία και των τριών μας ήταν να εστιάσουμε σε μια από αυτές τις περιοχές που, αν και βρίσκονται κοντά στο ιστορικό και εμπορικό κέντρο της πόλης, δεν αποτελούν διεθνή τουριστικό προορισμό ούτε πόλο αναψυχής για τους Αθηναίους, δεν έχουν υποστεί τάσεις εξευγενισμού και δεν αναφέρονται συχνά στα αναπτυξιακά σχέδια του Δήμου. Σε μια περιοχή που να συγκεντρώνει τα στοιχεία της σύγχρονης μητρόπολης (πυκνοδομημένος αστικός ιστός, έντονη πολυπολιτισμικότητα), αλλά ταυτόχρονα να διατηρεί και το χαρακτήρα της γειτονιάς.

Έχοντας τα παραπάνω στοιχεία ως αφετηρία, αποφασίσαμε να κατευθυνθούμε στην περιοχή γύρω από την πλατεία Αμερικής, μια περιοχή που αν και βρίσκεται αρκετά κοντά στο κέντρο της Αθήνας (απέχει μόλις 2 χιλιόμετρα από την Ομόνοια), αποτελεί μια από τις πιο υποβαθμισμένες γειτονιές του Δήμου. Αν και εκ πρώτης όψεως η πλατεία Αμερικής δείχνει να είναι μια γειτονιά *βγαλμένη από προηγούμενες δεκαετίες*, στην πραγματικότητα έχει αλλάξει ριζικά τα τελευταία χρόνια και συνεχίζει να μεταβάλλεται καθημερινά. Η απομάκρυνση των παλαιών της κάτοικων και η εγκατάσταση νέων, στην πλειοψηφία τους μεταναστών/τριών, η δημιουργία εμπορικών και κοινωνικών δικτύων από τους νέους κατοίκους της και η έλλειψη δημόσιων χώρων και υποδομών είναι κάποια από τα στοιχεία που συνθέτουν την εικόνα μιας περιοχής με αρκετά προβλήματα, αλλά και δυναμικές.

Γνωρίζοντας ότι τα σύνθετα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα της περιοχής δεν μπορούν να απαντηθούν με σχεδιαστικές επιλύσεις, η δική μας προσέγγιση επικεντρώνεται κυρίως στις νέες δυναμικές που προκύπτουν μέσα από την συνύπαρξη εθνοτήτων και πολιτισμών και την έκφραση της στο δημόσιο χώρο. Προτείνουμε τη δημιουργία νέων κοινωνικών χώρων, δικτύων και δράσεων μέσα στον αστικό ιστό, πυρήνων κοινωνικότητας και συλλογικής έκφρασης, που ευελπιστούμε να στεγάσουν τις ανάγκες και τις επιθυμίες των κατοίκων της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

* Προσεγγίζοντας την πλατεία Αμερικής

1.1 Από την Αμερική στη Βικτώρια και πάλι πίσω

Όταν ξεκινήσαμε να αναζητούμε την περιοχική μελέτη μας, είχαμε επισκεφθεί ελάχιστες φορές την πλατεία Αμερικής και γνωρίζαμε λίγα πράγματα για την εικόνα της γειτονιάς. Έτσι, αποφασίσαμε στην πρώτη μας επίσκεψη να μελετήσουμε ταυτόχρονα τις γειτονικές περιοχές της πλατείας Βικτωρίας και της πλατείας Αμερικής. Σκοπός της περιήγησης μας ήταν να εξετάσουμε τα αστικά χαρακτηριστικά των δύο περιοχών, τη μορφολογία των δρόμων και των οικοδομικών τετραγώνων, το μέγεθος και την κατάσταση των δημόσιων χώρων τους, ενώ παράλληλα κάναμε και μια καταγραφή όλων των κενών οικοπέδων και των εγκαταλελειμμένων κτιρίων τους.

Ταυτόχρονα, η μελέτη μας επικεντρώθηκε πέρα από τα μορφολογικά και στα κοινωνικά χαρακτηριστικά που διακρίνουν την κάθε περιοχή. Επιχειρήσαμε να σκιαγραφήσουμε το προφίλ των κατοίκων και των επισκεπτών τους, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο βιώνουν και οικειοποιούνται τους δημόσιους χώρους της γειτονιάς. Ακόμα, εξετάσαμε το σύνολο των τοπικών και υπερτοπικών χρήσεων της κάθε περιοχής, τα ανοιχτά και κλειστά καταστήματα, τα στέκια, τους χώρους συνάθροισης, τους πολιτιστικούς χώρους και τα κοινωνικά δίκτυα που συγκροτούνται (βλ. κεφάλαιο 2).

Προκειμένου να μπορέσουμε να έχουμε μια πιο ξεκάθαρη εικόνα των παραπάνω στοιχείων, τον Μάρτιο του 2018 παρακολουθήσαμε το συμμετοχικό εργαστήριο *Elpidos Mapping* που διοργανώθηκε από την Ευφροσύνη Τσακίρη στο χώρο του *Victoria Square Project* και είχε ως θέμα τη συλλογική χαρτογράφηση της περιοχής της πλατείας Βικτωρίας.

Μέσα από αυτή τη δράση, αλλά και από την προσωπική μας περιπλάνηση, αντιληφθήκαμε σύντομα ότι οι δύο περιοχές, αν και συνορεύουν μεταξύ τους και έχουν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά, παρουσιάζουν ταυτόχρονα και έντονες διαφοροποιήσεις. Πρόκειται για δύο ιστορικές αθηναϊκές συνοικίες, με πλούσιο μεγαλοαστικό παρελθόν και έντονα μεταβαλλόμενο παρόν. Η μετατροπή τους σε τόπους διαμονής μεταναστών τις τοποθετούν ανάμεσα στις πιο πολυεθνικές και πολυσυλλεκτικές γειτονιές της πόλης. Ωστόσο, η εγγύτητα που

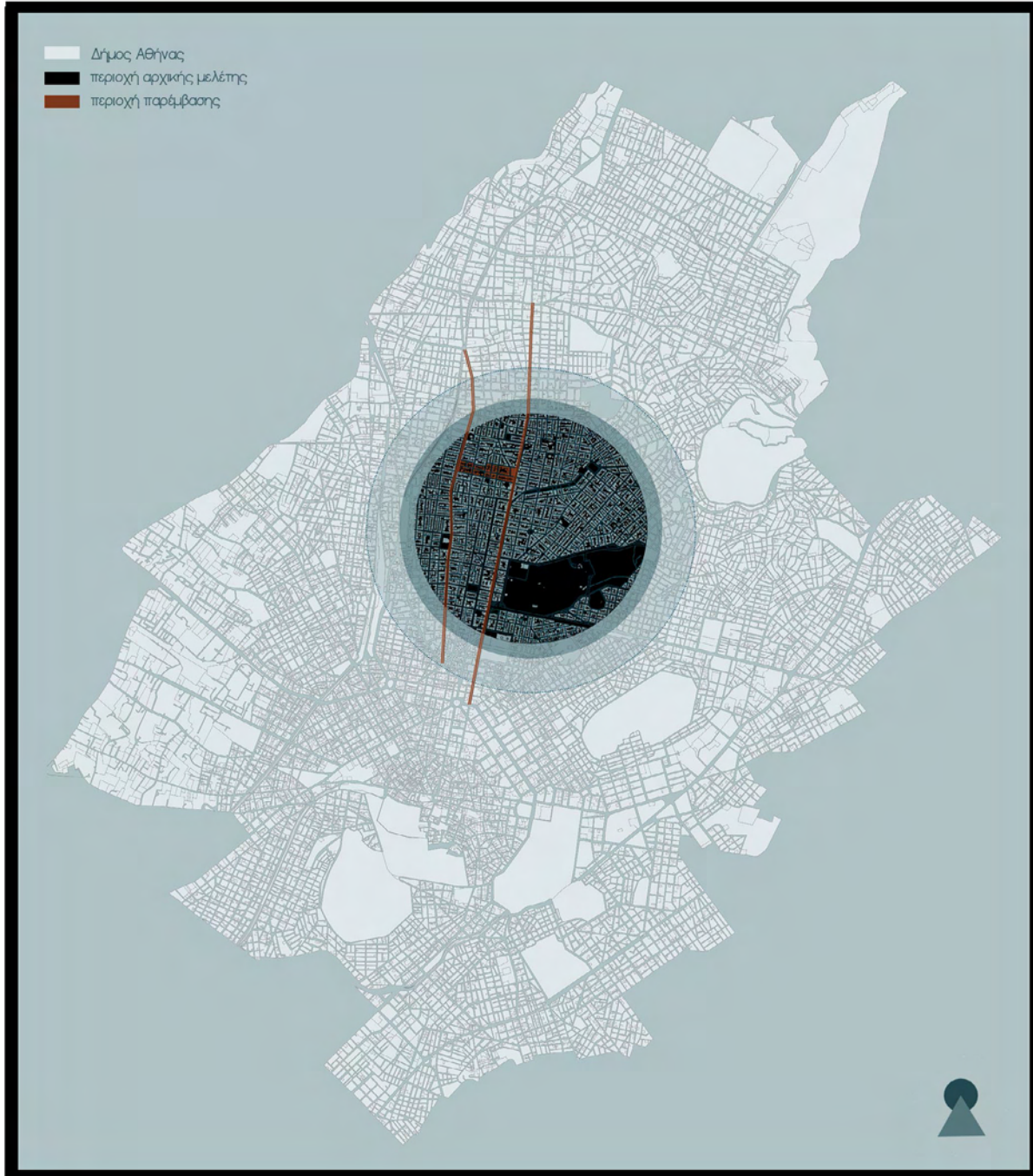
εικόνα 1: πλατεία Βικτωρίας

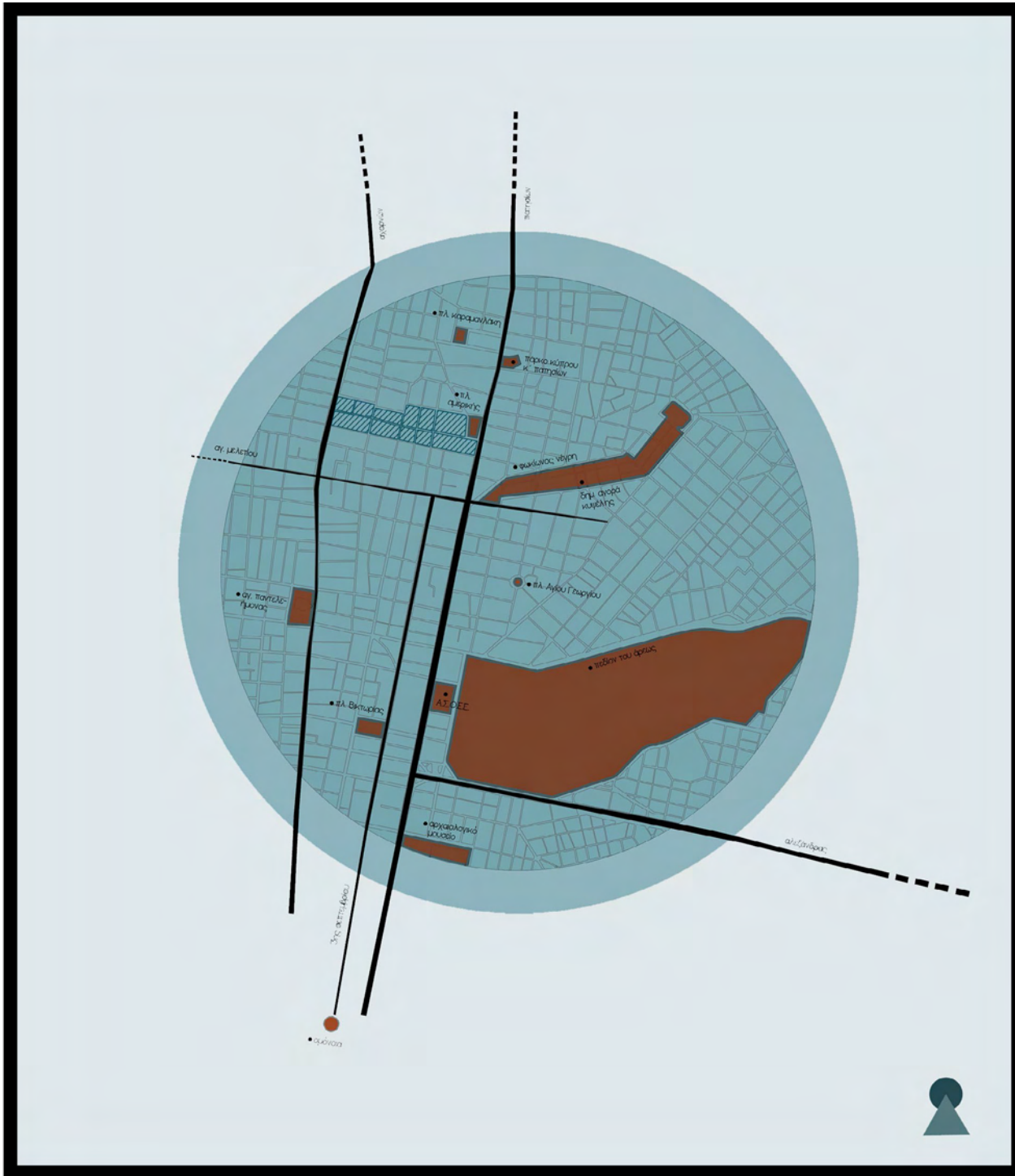
εικόνα 2: πλατεία Αμερικής

παρουσιάζει η πλατεία Βικτωρίας με σημαντικό τοπόσημα της ευρύτερης περιοχής (Α.Σ.Ο.Ε.Ε., Ε.Μ.Π, Πεδίον του Άρεως, Αρχαιολογικό Μουσείο), την καθιστούν σε ισχυρό συγκοινωνιακό κόμβο και της προσδίδουν έναν έντονο υπερτοπικό χαρακτήρα. Στην πλατεία, και ιδιαίτερα στους χώρους γύρω από τον ηλεκτρικό, στους γειτονικούς δρόμους και τα καταστήματα, συναντάμε όλες τις ώρες της ημέρας εργαζόμενους, φοιτητές ή απλά περαστικούς που δεν συγκαταλέγονται στους μόνιμους κατοίκους της γειτονιάς.

Αντίθετα, η περιοχή γύρω από την πλατεία Αμερικής είναι μια πιο *ήσυχη*

χάρτης 1:
η περιοχή
παρέμβασης στον
χάρτη της Αθήνας

χάρτης 2:
τοπίσημα
της περιοχής

γειτονία, με τις χρήσεις της να απευθύνονται σχεδόν αποκλειστικά στους μόνιμους κατοίκους της. Τα μικρά καταστήματα που είναι συγκεντρωμένα γύρω από την πλατεία έχουν τοπικό χαρακτήρα, ενώ και η ίδια η πλατεία αποτελεί τοπόσημο για τη γειτονιά και όχι υπερτοπικό πόλο.

Αντλώντας τα παραπάνω συμπεράσματα, αποφασίσαμε να περιορίσουμε τη μελέτη μας στην περιοχή της πλατείας Αμερικής, καθώς παρουσιάζει πιο έντονα το χαρακτήρα της γειτονιάς, τον οποίο επιχειρήσαμε να μελετήσουμε και να ενισχύσουμε.

1.2 Σύντομη ιστορία της Πλατείας Αμερικής

Η συνοικία της Πλατείας Αμερικής βρίσκεται στο βόρειο κομμάτι του Δήμου Αθηναίων, στην περιοχή των Κάτω Πατησίων και ορίζεται από τις οδούς Πατησίων στα ανατολικά, Αχαρνών στα δυτικά, Αγίου Μελετίου νότια και Κύπρου βόρεια. Συνορεύει με τις γειτονίες της Κυψέλης, της Πλατείας Βικτωρίας, του Αγίου Παντελεήμονα και του Αγίου Νικολάου και μαζί με αυτές συμπληρώνουν το 6ο Διαμέρισμα του Δήμου.

Η πλατεία με τα πολλά ονόματα

Η πλατεία ονομάστηκε έτσι το 1927 προς τιμήν του φιλελληνισμού των ΗΠΑ, ενώ μέχρι τότε ονομαζόταν άτυπα πλατεία *Ανθεστηρίων ή Αγάμων*. Η ονομασία πλατεία Ανθεστηρίων της δόθηκε από τους Αθηναίους που την επισκέπτονταν για τον εορτασμό της Πρωτομαγιάς, ενώ η δεύτερη ονομασία φημολογείται ότι οφείλεται στο γεγονός ότι κατά το τέλος του 19ου αι. αποτελούσε κέντρο ερωτικών συναντήσεων. Συμφωνά με μια άλλη εκδοχή, την εποχή εκείνη βρισκόταν στην πλατεία ένα καφενείο όπου σύχναζε μια παρέα ορκισμένων εργένηδων. Στις αρχές της δεκαετίας του 1890, όταν το κράτος επιχείρησε να φορολογήσει τους άγαμους, με τη δικαιολογία ότι οι παντρεμένοι πληρώνουν περισσότερους φόρους, η πλατεία αποτέλεσε σημείο διαμαρτυρίας για τους άγαμους Αθηναίους που αντιστάθηκαν στη φορολόγησή τους.

Η σύνδεση της πλατείας με το κέντρο της πόλης ξεκίνησε ήδη από το 1880 με τη δημιουργία του ιππήλατου τραμ που διέτρεχε όλο τον άξονα

της Πατησίων, από την Ομόνοια μέχρι τα Άνω Πατήσια. Την περίοδο εκείνη η περιοχή ήταν ακόμα εξοχή, αποτελούμενη κυρίως από κτήματα και αγροτικές κατοικίες, ενώ τότε ξεκίνησαν να κατασκευάζονται και οι πρώτες εξοχικές επαύλεις, εκλεκτιστικού και νεογοθικού ρυθμού, αρκετές από τις οποίες διασώζονται μέχρι σήμερα. Η περιοχή παρέμεινε αραιοκατοικημένη μέχρι την περίοδο του Μεσοπολέμου, όπου λόγω της εγκατάστασης πληθυσμού από την ύπαιθρο άρχισε να ανοικοδομείται πιο έντονα και να αποκτά αστικό χαρακτήρα. Μαζί με την Κυψέλη, αποτελούν τις πρώτες περιοχές εντατικής αστικοποίησης στην Αθήνα.

Οι δεκαετίες της ανοικοδόμησης

Τις δεκαετίες του '50 και '60 ξεκίνησε η μαζική ανοικοδόμηση της περιοχής, μέσω του θεσμού της αντιπαροχής, η οποία και συνεχίστηκε σε ηπιότερο βαθμό την δεκαετία του '70, διαμορφώνοντας σε μεγάλο βαθμό τη σημερινή εικόνα της. Στις πολυκατοικίες που δημιουργήθηκαν εκείνη την περίοδο εγκαταστάθηκαν κυρίως μεγαλοαστικές οικογένειες, καθώς αποτέλεσε για αρκετές δεκαετίες μια από τις πιο δημοφιλείς

εικόνα 3: η πλατεία Αμερικής τη δεκαετία του '60

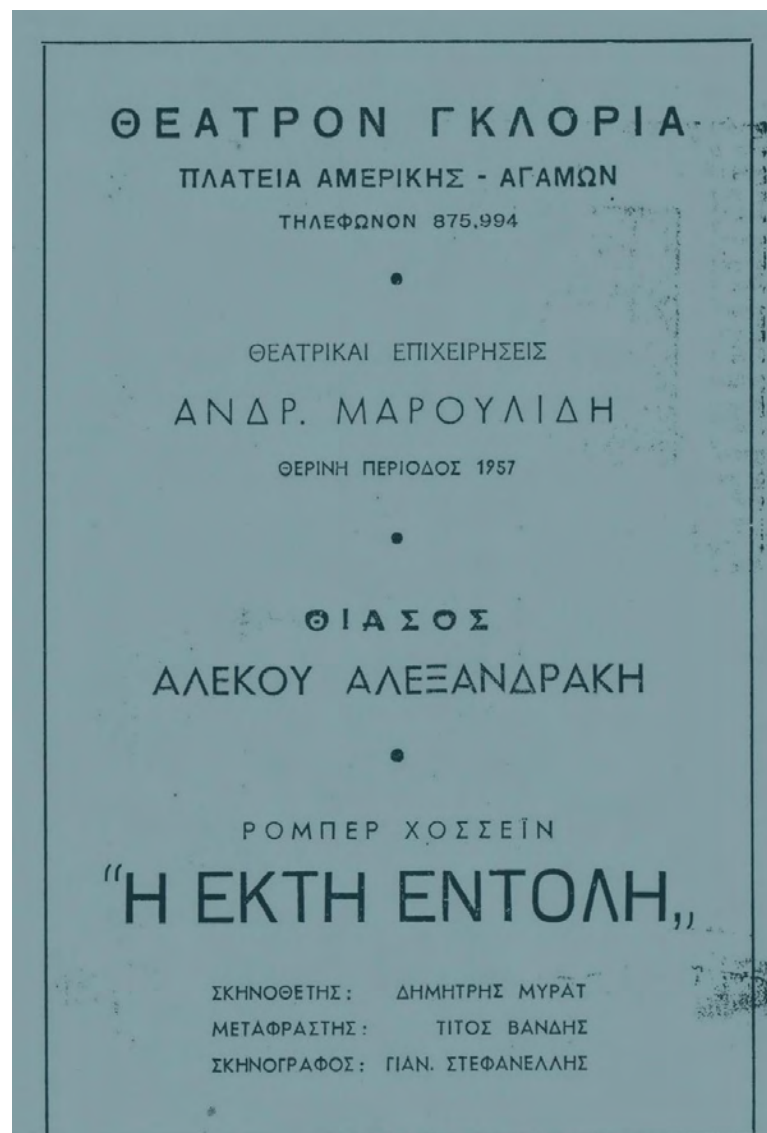

εικόνα 4: διαφήμιση της περιοδού

εικόνα 5: η μάντρα του Αττίκ

εικόνα 6: διαφήμιση του θεάτρου Γκλόρια

γειτονίες της Αθήνας. Ωστόσο, η αυξανόμενη τάση ανοικοδόμησης δημιούργησε ήδη από εκείνη την περίοδο προβλήματα στον αστικό ιστό της περιοχής, με την άναρχη δόμηση και την ανισορροπία του ύψους των κτιρίων σε σχέση με το πλάτος των δρόμων να δημιουργούν ένα φοβερά πυκνοδομημένο τοπίο.

Η πλατεία Αμερικής, σε συνδυασμό με τη πλατεία Βικτωρίας και τη Φωκίωνος Νέγρη, αποτέλεσαν για πολλά χρόνια υπερτοπικό πόλο αναψυχής για τους Αθηναίους. Το πλήθος από σινεμά, θέατρα, κέντρα διασκέδασης και ταβέρνες που λειτουργούσαν στην περιοχή συγκέντρωνε συγγραφείς, καλλιτέχνες και κοσμικούς της εποχής και έδινε ζωή στη γειτονιά όλες τις ώρες της ημέρας. Η *μάντρα του Ατίκ* στην Οδό Μηθύμνης, ο κινηματογράφος *Άτικα* πάνω στην πλατεία Αμερικής, ο κινηματογράφος *Studio* στην Οδό Σταυροπούλου, που λειτούργησε και ως κινηματογραφική λέσχη και το σπίτι του Καραγάτση στην Οδό Σπάρτης, είναι κάποιοι από τους χώρους που καθιέρωσαν την πλατεία σε καλλιτεχνικό στέκι.

Ταυτόχρονα, στα ισόγεια των πολυκατοικιών και ιδιαίτερα κατά μήκος της Πατησίων συγκεντρώθηκαν ήδη από εκείνη την περίοδο αρκετές εμπορικές δραστηριότητες, υπηρεσίες και γραφεία υπερτοπικής εμβέλειας, ενώ τα καταστήματα και οι υπηρεσίες τοπικού χαρακτήρα τοποθετήθηκαν διάχυτα μέσα στον οικιστικό ιστό.

Η εγκατάλειψη του κέντρου

Τις δεκαετίες του '80 και του '90 κυριάρχησε στην Αθήνα η τάση της προαστιοποίησης, δηλαδή της εγκατάλειψης του κέντρου και της μετεγκατάστασης του πληθυσμού σε νεόδμητες πολυκατοικίες στα προάστια της Αθήνας. Για αρκετό κόσμο, η αυξημένη οικιστική πυκνότητα, οι κακές συνθήκες στις παλιές πολυκατοικίες, η έλλειψη ανοιχτών χώρων πρασίνου και χώρων στάθμευσης και η ατμοσφαιρική ρύπανση καθιστούσαν το κέντρο μη βιώσιμο. Αυτό συνέβη σε έντονο βαθμό και στην πλατεία Αμερικής, όπου οι περισσότεροι παλιοί κάτοικοι έφυγαν, αφήνοντας πίσω τους ένα τεράστιο απόθεμα από κενά διαμερίσματα σε κακοσυντηρημένες πολυκατοικίες. Οι κάτοικοι που έμειναν ήταν κυρίως ηλικιωμένοι που δεν ήθελαν να εγκαταλείψουν

τη γειτονιά τους και οικογένειες που άνηκαν σε χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα και δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να μετακομίσουν. Όπως είναι λογικό, ταυτόχρονα με την εγκατάλειψη των διαμερισμάτων έκλεισαν και τα περισσότερα τοπικά καταστήματα, με εξαίρεση αυτά που βρίσκονταν πάνω στον άξονα της Πατησίων. Επιπλέον, εξ αιτίας της ανάδειξης άλλων περιοχών σε κέντρα αναψυχής, η γειτονιά έχασε και αυτό το χαρακτήρα της. Όλα τα παραπάνω στοιχεία συνέβαλαν ώστε η περιοχή να υποβαθμιστεί αρκετά και το κτιριακό της απόθεμα να χάσει την αγοραστική του αξία.

Η γειτονιά ως τόπος υποδοχής μεταναστών/τριών

Παράλληλα με την τάση προαστιοποίησης, μια άλλη διεργασία που συντελέστηκε την ίδια περίοδο στην Αθήνα και επηρέασε το χαρακτήρα της περιοχής είναι αυτή της μετατροπής της Ελλάδας σε χώρα υποδοχής μεταναστών/τριών. Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, αρκετοί μετανάστες και μετανάστριες του πρώην σοβιετικού μπλοκ έφτασαν στην Αθήνα αναζητώντας εργασία και κατοικία. Η εγκατάσταση των μεταναστών/τριών, σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, δεν έγινε σε αυστηρά οριοθετημένες περιοχές μακριά από τις γειτονίες των γηγενών. Αντίθετα, εγκαταστάθηκαν σε υφιστάμενες γειτονίες, όπου οι μετακινήσεις ήταν εύκολες και οι τιμές των ενοικίων χαμηλές.

Το υποβαθμισμένο οικιστικό απόθεμα της πλατείας Αμερικής, σε συνδυασμό με την εγγύτητα της σε σχέση με κεντρικά σημεία της πόλης, αποτέλεσαν πολύ ευνοϊκές συνθήκες για την εγκατάσταση μεγάλου αριθμού μεταναστών/τριών στην περιοχή. Οι πρώτοι μετανάστες εγκαταστάθηκαν κυρίως στα χαμηλότερα επίπεδα των πολυκατοικιών, στους πρώτους ορόφους και στα ημιυπόγεια, ενώ στους πιο πάνω ορόφους συνέχισαν να διαμένουν οι παλιοί κάτοικοι. Δημιουργήθηκε έτσι μια μορφή κατακόρυφης κοινωνικής διαστρωμάτωσης με τα πιο εύπορα κοινωνικά στρώματα των ντόπιων να κατοικούν στους υψηλότερους ορόφους και τους μετανάστες στους χαμηλότερους. Σήμερα, μετανάστες και ντόπιοι συμβιώνουν στις ίδιες πολυκατοικίες, στην ίδια γειτονιά, αναπτύσσοντας μια άτυπη μορφή κοινωνικής συγκατοίκησης.

Η έλευση των μεταναστών βοήθησε και στην αναζωογόνηση της εμπορικής δραστηριότητας της περιοχής, αφού αρκετά κλειστά καταστήματα ξαναπόκτησαν ζωή. Τα καταστήματα των μεταναστών λειτούργησαν συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά στο ήδη υπάρχον εμπορικό δίκτυο της περιοχής, προσπαθώντας να καλύψουν τις ανάγκες των νέων κατοίκων.

Μετά το 2000 νέα μεταναστευτικά ρεύματα, κυρίως από χώρες της Αφρικής και της Ασίας, εγκαταστάθηκαν στην περιοχή, αντικαθιστώντας τους παλαιότερα εγκατεστημένους μετανάστες στην πιο χαμηλή βαθμίδα της κοινωνικής δομής. Πολλοί από τους μετανάστες της δεκαετίας του 1990 *ανέβηκαν ορόφους*, τόσο κοινωνικά όσο και ως προς την κατοικία τους. Έτσι, το μωσαϊκό παλιών και νέων κατοίκων ενισχύθηκε από νέες εθνοτικές και πολιτισμικές ταυτότητες, τόσο στην κλίμακα της πολυκατοικίας όσο και στην κλίμακα της γειτονιάς.

1.3 Η Πλατεία Αμερικής μέσα στην κρίση

Την τελευταία δεκαετία, η εμφάνιση της κρίσης είχε άμεσες συνέπειες στην εικόνα της γειτονιάς και στην καθημερινότητα των κατοίκων της. Οι κάτοικοι της περιοχής, ντόπιοι και μετανάστες, οι οποίοι ανήκουν ως επί το πλείστον στα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα, βιώνουν με τον πιο έντονο τρόπο τις πολιτικές λιτότητας, την ανεργία, τη δυσκολία εύρεσης εργασίας. Σε αυτό το πλαίσιο, ιδιοκτήτες και ενοικιαστές αδυνατούν να συντηρήσουν τα παλιά διαμερίσματα, με αποτέλεσμα αρκετές πολυκατοικίες να αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα και να αναμετρώνται καθημερινά με την επιβίωση τους. Την οικονομική δυσκολία των κατοίκων εκμεταλλεύονται αρκετοί ιδιοκτήτες οι οποίοι υπενοικιάζουν τα μικροσκοπικά διαμερίσματα τους σε πολυάριθμες οικογένειες μεταναστών/τριών, οι οποίοι ζουν στοιβαγμένοι/ες σε λίγα τετραγωνικά μέτρα. Η υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων γίνεται εμφανής και στο επίπεδο του δρόμου, με τα κλειστά καταστήματα κατά μήκος τους να εντείνουν το αίσθημα εγκατάλειψης στη γειτονιά.

Η όξυνση των ταξικών και κοινωνικών αντιθέσεων αποκτά χωρική έκφραση, όχι μόνο στις ιδιωτικές κατοικίες και τα καταστήματα, αλλά

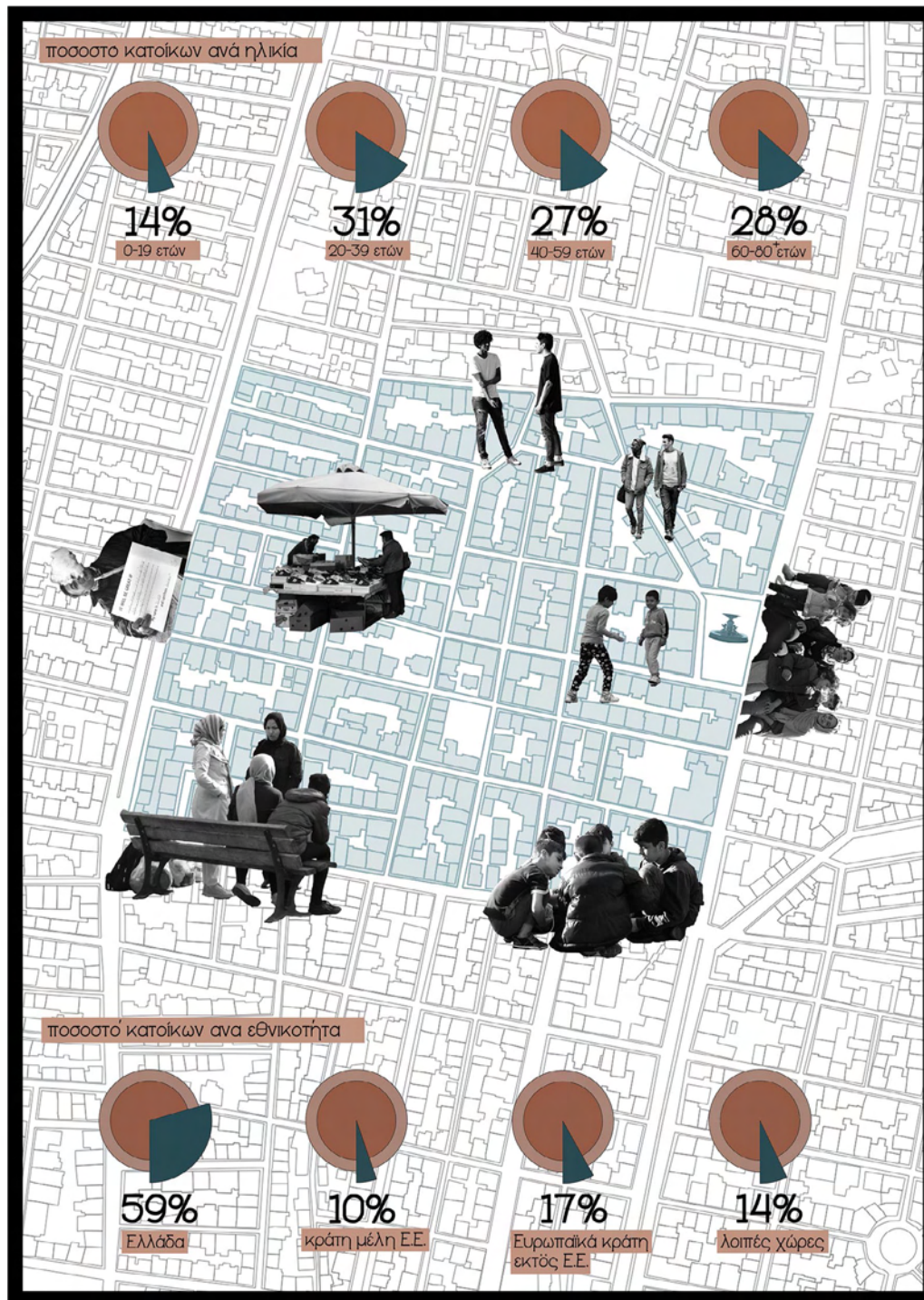
κυρίως στο δημόσιο χώρο, καθώς με την κρίση περιορίζονται ακόμα περισσότερο οι δημόσιες δαπάνες σε θέματα υποδομών, συντήρησης και καθαριότητας, εντείνοντας τα προβλήματα στις γειτονιές της Αθήνας. Η χρηματοδότηση των λιγοστών δημόσιων έργων γίνεται με κριτήρια την οικονομική ανταποδοτικότητα και την προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων. Έτσι, οι γειτονιές των μεταναστών/τριών και των χαμηλότερων οικονομικών στρωμάτων, όπως η γειτονιά της πλατείας Αμερικής, αποκλείονται από τα αναπτυξιακά σχέδια του Δήμου και υποβαθμίζονται. Σε άλλες περιπτώσεις, η υποβάθμιση ορισμένων περιοχών πραγματοποιείται στοχευμένα, προκειμένου στη συνέχεια να συντελεστούν εκεί διεργασίες εξευγενισμού, εξώθησης του υπάρχοντος πληθυσμού και αντικατάστασης της ταυτότητας και του χαρακτήρα τους.

Όπως είναι λογικό, οι παραπάνω διεργασίες δεν αποτελούν απλώς χωρικά φαινόμενα, αλλά συνδέονται με ένα σύνολο οικονομικών και χωρικών πολιτικών, που δεν θα αναλυθεί σε αυτή την εργασία. Αυτό που έχει σημασία, ωστόσο, να συγκρατήσουμε, είναι ότι μέσα από τις παραπάνω πολιτικές οι συνοικίες της Αθήνας δεν αναπτύσσονται με ίσους όρους. Ειδικότερα τα τελευταία χρόνια, με την ενίσχυση του αστικού τουρισμού και την εδραίωση του φαινομένου της επινοικίασης ακινήτων μέσα από πλατφόρμες όπως το *Air-bnb*, οι ανισότητες ανάμεσα σε τουριστικές και μη γειτονιές είναι όλο και πιο εμφανείς.

Ταυτόχρονα, τα αυξημένα ενοίκια στις δημοφιλείς γειτονιές εξαναγκάζουν μεγάλη μερίδα ντόπιων και μεταναστών, που ανήκουν κατά βάση σε μεσαία κοινωνικά στρώματα να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να μετακινηθούν σε πιο οικονομικές περιοχές. Έτσι, ένα νέο κύμα ενοικιαστών, στη πλειοψηφία τους φοιτητές/ριες και νέοι/ες εργαζόμενοι/ες *επανακατοικεί* τα άδεια διαμερίσματα της πλατείας Αμερικής.

Ο κυρίαρχος λόγος για την πλατεία Αμερικής

Στη διαδικασία υποβάθμισης των πολυεθνικών γειτονιών της Αθήνας, σημαντικό ρόλο παίζει ο κυρίαρχος λόγος και η εικόνα που

χάρτης 3:
 διάγραμμα ηλικίας
 και εθνικότητας
 των κατοίκων της
 Πλατείας Αμερικής
 Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ.

παρουσιάζεται για αυτές στα ΜΜΕ. Η γενικευμένη ρητορική περί «γκέτο» και «άβατων εγκληματικότητας» που «οι Έλληνες δεν μπορούν να πλησιάσουν» στιγματίζει ολόκληρες περιοχές και δαιμονοποιεί τους μετανάστες ως εγκληματικά και εχθρικά υποκείμενα. Αν επιχειρήσει κανείς –όπως κάναμε αρχικά κι εμείς– μια γρήγορη αναζήτηση στο διαδίκτυο σχετικά με την Πλατεία Αμερικής, το πρώτο πράγμα που θα συναντήσει είναι δεκάδες άρθρα και ρεπορτάζ για τους εξαθλιωμένους μετανάστες που έχουν καταλάβει την πλατεία και τους δρόμους της περιοχής, αποτρέποντας τους Έλληνες κατοίκους να πλησιάσουν, για τα ελληνικά καταστήματα που έκλεισαν εξ αιτίας της έλευσης των μεταναστών, για τα ναρκωτικά και την εγκληματικότητα στην περιοχή. Θα καταλήξει στο συμπέρασμα πως ντόπιοι και μετανάστες/τριες δεν συναντιούνται πουθενά και με κανένα τρόπο και πως η συνύπαρξη τους είναι όχι μόνο ανύπαρκτη στο παρόν αλλά αδύνατη και στο μέλλον.

1.4 Η δική μας εικόνα για την περιοχή

Παραβλέποντας λοιπόν τις στερεοτυπικές αφηγήσεις και θέλοντας να αποφύγουμε τις ρομαντικές γενικεύσεις, επιστρέψαμε στην πλατεία σε μια προσπάθεια να σκιαγραφήσουμε τις καθημερινές πρακτικές των κατοίκων της.

Η πλατεία Αμερικής είναι μια μικρή πλατεία τοποθετημένη περίπου στη μέση του πολυσύχναστου άξονα της Πατησίων. Η πυκνή φύτευση με τους ψηλούς φοίνικες και το σιντριβάνι στη μέση της πλατείας είναι μια ευχάριστη παρέκκλιση στο πυκνοδομημένο αστικό ιστό. Μαζί με την πλατεία Καραμανλάκη και το πάρκο Κύπρου και Πατησίων (που συνορεύουν με την περιοχή μελέτης μας), αποτελούν τους μοναδικούς ανοιχτούς δημόσιους χώρους της περιοχής.

Η ζωή στην πλατεία είναι πιο έντονη τις πρωινές ώρες, όπου συγκεντρώνονται εκεί παρέες παιδιών που παίζουν ποδόσφαιρο και άλλα παιχνίδια, ζευγάρια έφηβων που συναντιούνται στα παγκάκια, παρέες ενηλίκων που συζητούν και ακούνε μουσική, άνθρωποι που βγάζουν βόλτα τα κατοικίδια ζώα τους και ηλικιωμένοι που απολαμβάνουν τον ήλιο και ταΐζουν τα περιστέρια. Τις βραδινές ώρες η πλατεία ερημώνει και αλλάζει όψη.

Παρόμοιο είναι το κλίμα και στα καταστήματα που περιτριγυρίζουν την πλατεία, τα περισσότερα από τα οποία είναι καφέ και χώροι εστίασης. Τα καφέ της πλατείας προσελκύουν κόσμο όλη την ημέρα, κυρίως μετανάστες/τριες που συγκεντρώνονται σε παρέες, συζητούν, πίνουν το τσάι τους και καπνίζουν αργιλέ. Στους γειτονικούς δρόμους, όπως στον πεζόδρομο της Λευκωσίας και στην Οδό Μηθύμνης είναι συγκεντρωμένα τα υπόλοιπα καταστήματα, όλα μικρά και τοπικής εμβέλειας, όπως mini market, κομμωτήρια, call shops, πολυεθνικά εστιατόρια κ.α., τα οποία μένουν ανοιχτά μέχρι αργά το βράδυ, προσδίδοντας μια σχετική κίνηση στη γειτονιά. Επιπλέον, λειτουργούν τρία θέατρα, ένα σινεμά και ο πολιτιστικός χώρος του ΚΕΘΕΑ. Όσον αφορά τις δημόσιες χρήσεις, στα όρια της περιοχής υπάρχουν δύο σχολεία, αλλά καμία άλλη δημόσια υποδομή, όπως αθλητικές εγκαταστάσεις ή παιδική χαρά.

1.5 Όψεις της πολυεθνικότητας στους χώρους της γειτονιάς

Είναι εμφανές ότι η χρήση της πλατείας είναι πιο συχνή από τους μετανάστες/τριες, σε σχέση με τους γηγενείς κατοίκους. Για τους πρώτους η ύπαρξη ενός δημόσιου χώρου είναι ζωτικής σημασίας, καθώς αποτελεί πυρήνα της κοινωνικοποίησης τους και έναν χώρο καταφύγιο όπου μπορούν να νιώσουν οικεία μέσα σε μια πόλη όπου αντιμετωπίζονται συχνά με καχυποψία. Για τους δεύτερους είναι δύσκολο να συμπεράνουμε τους λόγους για τους οποίους δεν αξιοποιούν την πλατεία. Το αίσθημα ότι πρόκειται για έναν χώρο παραμελημένο με ελλιπείς συνθήκες υγιεινής –τα προβλήματα καθαριότητας είναι εμφανή σε όλη τη γειτονιά– αλλά και ανοίκειο λόγω της παρουσίας των μεταναστών σίγουρα παίζει ρόλο για ορισμένους από αυτούς. Από την άλλη μεριά, η οικειοποίηση και χρήση των δημόσιων πλατειών είναι ένα στοιχείο που εκλείπει από την ελληνική κοινωνία έτσι κι αλλιώς, εξ αιτίας πολλών παραγόντων, αφού βλέπουμε ότι και σε γειτονίες της Αθήνας που δεν παρουσιάζουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά, πολλές πλατείες παραμένουν ανενεργές.

Οι μετανάστες/τριες της περιοχής δεν αποτελούν μια ενιαία και ομοιογενή κοινωνική ομάδα. Πρόκειται για ένα ετερόκλητο σύνολο ανθρώπων με διαφορετικές πολιτισμικές, εθνοτικές και θρησκευτικές καταβολές, με κοινό σημείο την συναναστροφή τους στη γειτονιά.

εικόνα 7: κολλάζ από στοιχεία της περιοχής

Ανάμεσα τους συνυπάρχουν άνθρωποι που ζουν και εργάζονται εκεί πολλά χρόνια και άλλοι που έχουν εγκατασταθεί πολύ πρόσφατα. Για τους πρώτους η πλατεία Αμερικής αποτελεί τη γειτονιά τους, το *σπίτι* τους, καθώς έχουν αναπτύξει εκεί προσωπικές σχέσεις, φιλίες και κοινωνικά δίκτυα, τόσο μεταξύ τους όσο και με τον γηγενή πληθυσμό. Αντίθετα, για τους δεύτερους η πλατεία Αμερικής αποτελεί μια σύντομη στάση στο μακρύ ταξίδι τους για τις χώρες της Ευρώπης και η ανάπτυξη σχέσεων με τη γειτονιά δεν αποτελεί πρωταρχική τους προτεραιότητα. Μέσα σε αυτό το ετερογενές πλαίσιο συντίθεται το σύνθετο πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων, το οποίο διέπεται άλλες φορές από δυσκολία επικοινωνίας και απομόνωση και άλλες από διάθεση αλληλοβοήθειας και συλλογικότητας.

1.6 Οι δημόσιοι χώροι ως πυρήνες της κοινότητας

Μέσα από τις παραπάνω παρατηρήσεις καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι η δημιουργία ανοιχτών δημόσιων χώρων, οι οποίοι θα αποτελούν πυρήνες κοινωνικοποίησης και συνύπαρξης είναι πρωταρχικής σημασίας για τη γειτονιά. Αρχικά, γιατί για τους/ις μετανάστες/τριες που ζουν στα μικροσκοπικά και σκοτεινά διαμερίσματα των χαμηλότερων ορόφων, η ανάγκη για περισσότερο χώρο είναι καθημερινή. Επιπλέον, διότι για τους πιο πρόσφατα αφιχθέντες μετανάστες/τριες η δυσκολία εκμάθησης της γλώσσας και τα νομικά κολλήματα σχετικά με την νομιμοποίηση τους καθιστούν ακόμα πιο δύσκολη την εύρεση εργασίας, με αποτέλεσμα οι περισσότεροι από αυτούς να είναι άνεργοι/ες ή να εργάζονται ευκαιριακά. Για αυτούς/ες, η ύπαρξη ενός δημόσιου χώρου όπου θα μπορούν να περνούν δημιουργικά το χρόνο τους και να συναναστρέφονται με άλλα υποκείμενα είναι ακόμα πιο αναγκαία.

Κυρίως όμως, διότι μέσα από τη συνύπαρξη ντόπιων και μεταναστών/τριών στους χώρους της καθημερινότητας δημιουργούνται οι προοπτικές για την αποδοχή της ετερότητας και την καταπολέμηση του φόβου προς το *ξένο*, το *διαφορετικό*. Όσο περισσότερο έρχονται σε επαφή και κατοικούν από κοινού τους δημόσιους χώρους, οι μετανάστες/τριες παύουν να αποτελούν ένα ομοιογενές σύνολο ξένων και αποκτούν όνομα, εθνικότητα, φύλο, ηλικία, ιστορία και φωνή.

Ασφαλώς, δεν πιστεύουμε ότι η δημιουργία δημόσιων χώρων μπορεί από μόνη της να δώσει απάντηση σε ζητήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας. Αποτελεί όμως προϋπόθεση για να μπορέσουν να εκφραστούν χωρικά οι διαφορετικές πολιτισμικές τάσεις και να αναπτυχθούν συνθήκες δημιουργικής, συνθετικής συνύπαρξης και όχι απομόνωσης ή αφομοίωσης.

εικόνες 8,9: διαφημίσεις του κινηματογράφου Άττικα

εικόνα 10: η τάφος στο κατεδαφισμένο Άττικα

εικόνα 12: ο πύργος της Θήρας

6 + 1 Μικρές ιστορίες για την περιοχή

1. Το 1997 το ιστορικό νεοκλασικό κτίριο που έζησε η αγωνίστρια της Αντίστασης Λέλα Καραγιάννη περνά στην ιδιοκτησία του δημοσίου, αλλά παραμένει για πολλά χρόνια ανενεργό. Το 2018 ανακοινώνεται ότι μέσα από τη συνεργασία του Δήμου Αθηνών με την Microsoft, το κτίριος πρόκειται να μετατραπεί σε χώρο ανάπτυξης ψηφιακών δεξιοτήτων για τους κατοίκους της περιοχής.

2. Το φθινόπωρο του 2007 ο διατηρητέος κινηματογράφος *Αττικά* (πλατεία Αμερικής 5) αποχαρκτηρίζεται και κατεδαφίζεται, προκειμένου να ανεγερθεί οκταόροφη πολυκατοικία πολυτελών διαμερισμάτων. Ένα χρόνο μετά η κατασκευαστική εταιρία Κνωσός ξεκινά εκσκαφικά έργα στο οικόπεδο, δημιουργώντας μια τάφο βάθους 16 μέτρων, αλλά λίγους μήνες μετά εγκαταλείπει την κατασκευή, λόγω οικονομικών δυσκολιών. Το 2010 εμφανίζονται τα πρώτα στατικά προβλήματα στις γύρω πολυκατοικίες, οι οποίες παρουσιάζουν ζημιές στους τοίχους και στα παράθυρα.

Το 2012 η Πολεοδομία στέλνει επιστολές στους 160 κατοίκους και κατασηματάρχες των παρακείμενων πολυκατοικιών ότι πρέπει να εκκενώσουν τα σπίτια τους εντός 10 ημερών, καθώς κινδυνεύουν με κατάρρευση. Οι κάτοικοι, ωστόσο, αρνούνται να τα εγκαταλείψουν και διαμαρτύρονται στο κράτος, το οποίο τελικά αποφασίζει να αποκαταστήσει με δικά του έξοδα τη ζημιά μπαζώνοντας το οικόπεδο.

3. Τον Ιανουάριο του 2009 υπηρεσίες του Δήμου έρχονται για πρώτη φορά στο πάρκο που βρίσκεται στη συμβολή των οδών Κύπρου και Πατησίων, και αποψιλώνουν τα δέντρα του, με σκοπό τη μετατροπή του σε χώρο στάθμευσης. Από την πρώτη κιόλας μέρα της επιχείρησης του Δήμου, συγκροτείται από κατοίκους της περιοχής κατάληψη του πάρκου, η οποία για αρκετούς μήνες αντιστέκεται στην βίαιη κρατική καταστολή και καταφέρνει να το διασώσει.

4. Τον Νοέμβριο του 2013 εγκαινιάζεται ο πολυχώρος *Αλεξάνδρεια*, στο νεοκλασικό κτίριο στη Σπάρτης 14, εκεί όπου τη δεκαετία του '40 διέμενε ο Μ. Καραγάτσης. Εκείνη την εποχή, κάθε Παρασκευή η οικία του Καραγάτση μετατρέποταν σε φιλοσοφικό στέκι συγγραφέων και ποιητών της γενιάς του '30, όπως ο Εμπειρικός, ο Εγγονόπουλος και ο Βενέζης. Σήμερα, φιλοξενεί μια πληθώρα από πολιτιστικές εκδηλώσεις, όπως εκθέσεις και θεατρικές παραστάσεις.

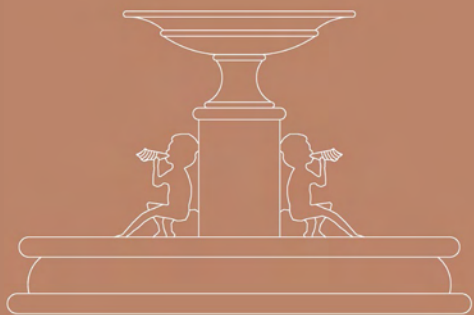
5. Το 2014 ο πύργος της Οδού Θήρας (Θήρας 54) κρίνεται διατηρητέος από το ΥΠΕΧΩΔΕ. Πρόκειται για ένα από τα πιο ξεχωριστά κτίσματα της περιοχής, σπάνιο παράδειγμα νεογοτθικού ρυθμού, που κατασκευάστηκε το 1914 και αποτέλεσε μέχρι τη δεκαετία του 1990 την κατοικία της οικογένειας Τυπάλδου. Η σημερινή του ιδιοκτήτρια, έχει προτείνει αρκετές φορές στο Δήμο την μετατροπή του σε πολιτιστικό κέντρο για τη γειτονιά. Το μεγάλο κόστος της συντήρησης του αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την υλοποίηση αυτού του έργου, με αποτέλεσμα ο χώρος να βρίσκεται ακόμα σε καθεστώς εγκατάλειψης, αν και ανά διαστήματα πραγματοποιούνται εκεί πολιτιστικές εκδηλώσεις όπως μουσικές και θεατρικές παραστάσεις.

6. Τον Δεκέμβριο του 2014 ο ιστορικός σινεφίλ κινηματογράφος Studio της Οδού Σταυροπούλου ανοίγει και πάλι τις πόρτες του. Το πρώτο βράδυ της επαναλειτουργίας του προβάλλει με ελεύθερη είσοδο την ταινία Monty Python's Life of Brian.

7. Τον Μάρτιο του 2017, η ταινία America Square του Γιάννη Σακαρίδη βγαίνει στους κινηματογράφους. Η ταινία πραγματεύεται τις διαπλεκόμενες ιστορίες τεσσάρων ανθρώπων, με φόντο την Πλατεία Αμερικής.

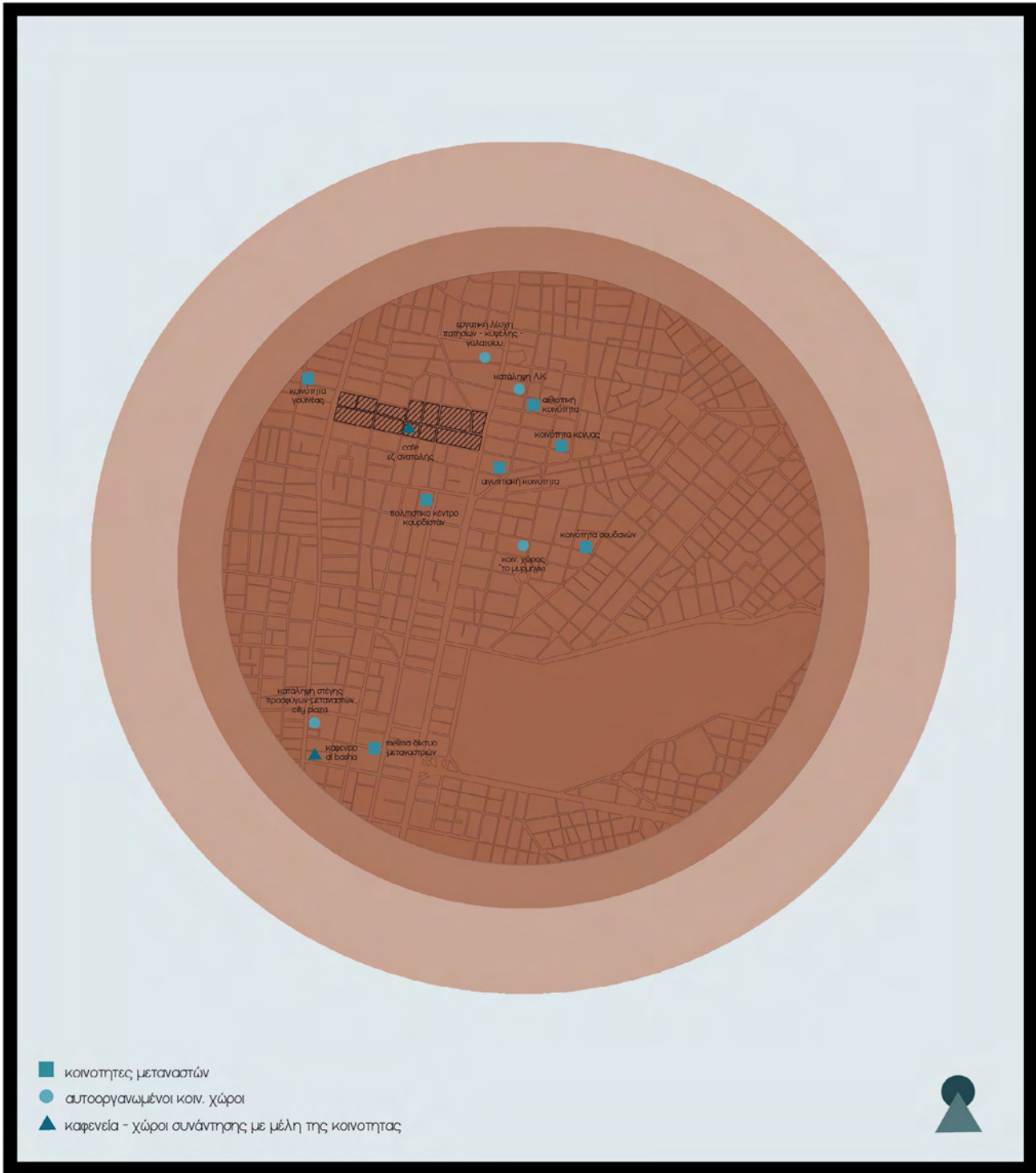
εικόνα 13: αφίσα της ταινίας America Square

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

* Ομάδες και κοινότητες μέσα στον χώρο

Κεντρικό στοιχείο στην πρόταση μας αποτέλεσε η επιθυμία να δημιουργήσουμε χώρους που θα στεγάσουν τις υπάρχουσες δραστηριότητες ατόμων και ομάδων της περιοχής και θα παρέχουν τη δυνατότητα να αναπτυχθούν νέες, βασιζόμενες στη συλλογικότητα και τη συνεργασία. Στην προσπάθεια μας να κατανοήσουμε καλύτερα τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να υλοποιηθούν τέτοιες δράσεις, αποφασίσαμε να αναζητήσουμε όλες τις μεταναστευτικές κοινότητες, κοινωνικούς χώρους και αυτοοργανωμένες ομάδες που δρουν ή έχουν αναφορά στη γειτονιά. Για την καταγραφή αυτή διευρύνσαμε ξανά τα όρια της μελέτης μας στην ευρύτερη περιοχή της πλατείας Βικτωρίας και σε ένα κομμάτι της Κυψέλης. (χάρτης 4)

χάρτης 4:
κοινότητες και
ομάδες της
περιοχής

2.1 Οι κοινότητες των μεταναστών/τριών

Μέσα από την παραπάνω χαρτογράφηση εντοπίσαμε 6 κοινότητες μεταναστών από χώρες της Αφρικής και της Ασίας, οι περισσότερες από τις οποίες είναι τοποθετημένες πολύ κοντά στην πλατεία Αμερικής*. Στη συνέχεια, επιχειρήσαμε να έρθουμε σε επαφή μαζί τους, έτσι ώστε να αντλήσουμε περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη δράση τους. Τότε συναντήσαμε δυσκολίες καθώς σε πολλές από αυτές τα τηλέφωνα που βρήκαμε στο διαδίκτυο δεν λειτουργούσαν, το ίδιο και οι διευθύνσεις. Το γεγονός αυτό μας έκανε να διαπιστώσουμε ότι αρκετές από τις κοινότητες δεν είναι τόσο ενεργές όσο πιστεύαμε, ή τόσο ευδιάκριτες στο χώρο. Τελικά, καταφέραμε να επικοινωνήσουμε με τον εκπρόσωπο της αιγυπτιακής κοινότητας, με τον οποίο κανονίσαμε να συναντηθούμε στο καφενείο *Al Basha* στη διεύθυνση Αχαρνών 50.

Κατά την επίσκεψη μας στο καφενείο συζητήσαμε με τον Νίκο, μέλος της αιγυπτιακής κοινότητας, καθώς και με άλλους θαμώνες, με καταγωγή από την Αλβανία, την Κροατία, τον Λίβανο και το Ιράν. Από την πρώτη στιγμή αντιληφθήκαμε ότι το *Al Basha*, όπως και μια σειρά από άλλα καφενεία της περιοχής αποτελούν τους βασικούς πυρήνες κοινωνικοποίησης των μεταναστών/τριών, οι οποίοι/ες περνούν εκεί το μεγαλύτερο μέρος του ελεύθερου χρόνου τους, γνωρίζονται μεταξύ τους και συγκροτούν παρέες που ξεπερνούν τα όρια των κοινοτήτων τους.

Μάθαμε ότι η αιγυπτιακή κοινότητα, όπως και άλλες κοινότητες μεταναστών, δεν στεγάζονται σε κάποιο δικό τους χώρο και αναγκάζονται να πραγματοποιήσουν τις συναντήσεις τους στο συγκεκριμένο ή σε άλλα καφενεία της περιοχής. Αντίστοιχα, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις των μελών τους, όπως γάμοι και γιορτές, πραγματοποιούνται εκεί ή σε ιδιωτικές κατοικίες.

Ο Νίκος θεωρεί ότι θα ήταν σημαντικό για τις μεταναστευτικές κοινότητες της περιοχής να έχουν το δικό τους χώρο, τον οποίο θα μπορούν να χρησιμοποιούν από κοινού έπειτα από συνεννόηση. “Αυτό θα μπορούσε να γίνει αλλά θέλει πολύ οργάνωση”. Πιστεύει επίσης ότι αυτό που λείπει περισσότερο από τη γειτονιά είναι δραστηριότητες για τα παιδιά, τα οποία επιστρέφοντας από το σχολείο δεν έχουν χώρους

εικόνες 14-17:
θαμώνες του Al Basha

* Οι μεταναστευτικές κοινότητες είναι θεσμοθετημένες ομάδες με κύριο άξονα δράσης τη νομική στήριξη μεταναστών/τριών, τη διεκδίκηση καλύτερων όρων ζωής και τη συλλογική αντιμετώπιση κοινών προβλημάτων, ενώ παράλληλα αρκετές από αυτές διοργανώνουν πολιτιστικές δράσεις και εκδηλώσεις για τα μέλη τους. Οι πρώτες θεσμοθετημένες κοινότητες μεταναστών ιδρύθηκαν μεταξύ των ετών 1997-1998 με την υποστήριξη αντιρατσιστικών και πολιτικών οργανώσεων. Το 2001, συγκροτήθηκε και το ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών, ένα δίκτυο μεταναστευτικών κοινοτήτων και συλλόγων, το οποίο σήμερα αριθμεί περίπου 35 κοινότητες.

για να απασχοληθούν. Οι ενήλικες κάτοικοι περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους στα καφενεία – στέκια της περιοχής, θα μπορούσαν ωστόσο να συμμετέχουν σε πολιτιστικές δραστηριότητες, αν παρακινούνταν από τα παιδιά τους.

Θέλοντας να συγκεντρώσουμε περισσότερες πληροφορίες, μοιράσαμε στους θαμώνες του *Al Basha*, και του καφενείου *Εξ Ανατολής* (Μηθύμνης 50), καθώς και σε περαστικούς της πλατείας, ερωτηματολόγια σχετικά με την καθημερινότητα τους και τις ανάγκες στη γειτονιά. Από τις απαντήσεις τους αναδείχθηκε η προβληματική γύρω από την έλλειψη καθαριότητας, χώρων πρασίνου και δραστηριοτήτων για τα παιδιά και την τρίτη ηλικία. Ταυτόχρονα, εκφράστηκε η επιθυμία για έναν χώρο που να στεγάζει όλες τις κοινότητες και εθνικότητες της περιοχής.

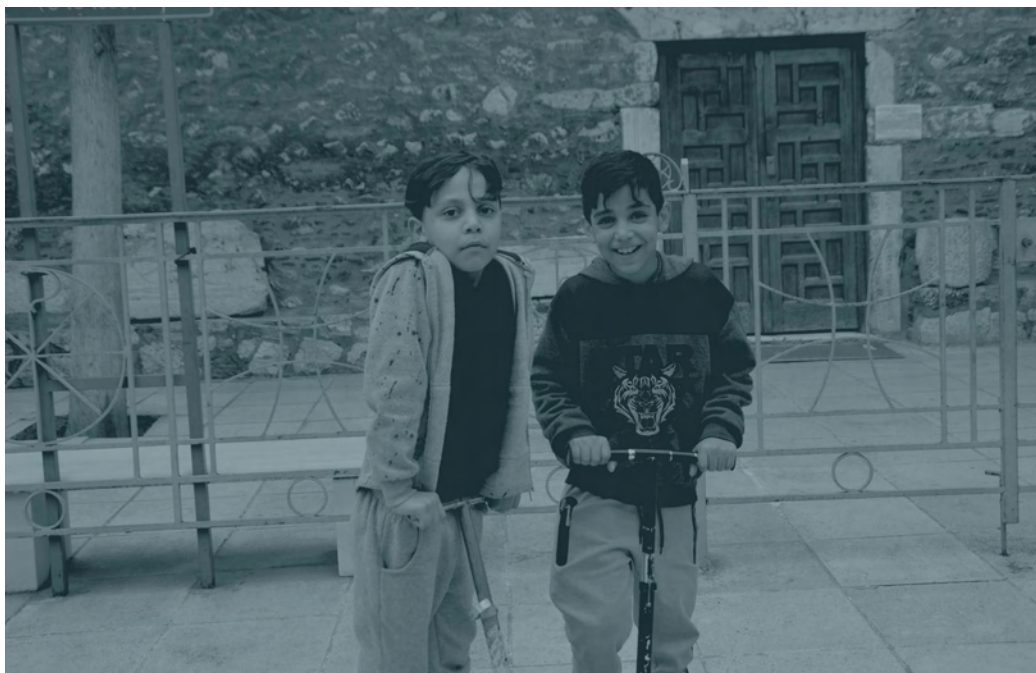
2.2 Οι αυτοοργανωμένοι χώροι

Ένας άλλος χώρος που επισκεφθήκαμε ήταν η *κατάληψη στέγης προσφύγων και μεταναστών City Plaza* (Αχαρνών 78), που θεωρούμε ότι συγκεντρώνει αρκετά από τα χαρακτηριστικά μιας πολυεθνικής κοινότητας. Το *City Plaza* έχει φιλοξενήσει τα τελευταία τρία χρόνια μετανάστες/ριες από 16 χώρες, καθώς και πολλούς ακτιβιστές από χώρες της Ευρώπης που φτάνουν εκεί με σκοπό να βοηθήσουν το εγχείρημα. Οι κάτοικοι του πρώην ξενοδοχείου δεν μοιράζονται μόνο τη στέγη τους αλλά παράλληλα συμμετέχουν από κοινού στην οργάνωση της καθημερινότητας τους, στη διεκδίκηση καλύτερων όρων ζωής για τους μετανάστες/ριες εντός και εκτός Ελλάδος και στη διοργάνωση δράσεων αυτομόρφωσης και πολιτισμού. Στο χώρο λειτουργεί συλλογική κουζίνα, αυτοοργανωμένο μπαρ, μαθήματα αλληλεγγύης και πλήθος άλλων δραστηριοτήτων με απεύθυνση σε όλη τη γειτονιά.

Μιλώντας με τον Λούκας, έναν εθελοντή του *City Plaza* από τη Γερμανία, μάθαμε ότι η συνύπαρξη ανθρώπων από διαφορετικούς πολιτισμούς κάτω από την ίδια στέγη λειτουργεί αρμονικά, με ελάχιστες εξαιρέσεις μεμονωμένων περιπτώσεων διαφωνιών. Η συμμετοχή των μεταναστών/ριών στην οργάνωση του χώρου και των δραστηριοτήτων του συμβάλει στην ενίσχυση του αισθήματος της κοινότητας και στην ενσωμάτωση τους στον ευρύτερο κοινωνικό ιστό. Μάλιστα, πολλοί από τους/τις μετανάστες/ριες που έφυγαν από το *City Plaza* με σκοπό να

νοικιάσουν το δικό τους διαμερισμά, αποφάσισαν τελικά να γυρίσουν πίσω, καθώς εκεί ένιωθαν πιο οικεία.

εικόνες 18,19: κάτοικοι της Πλατείας Αμερικής

Τα πρώτα ερωτηματολόγια μοιράστηκαν τον Μάρτιο του 2018 στην πλατεία Αμερικής, το καφέ *Εξ Ανατολής*, το *City Plaza* και το δίκτυο μεταναστριών *Melissa*.

COLLECTIVE URBAN SHELTERS*
please answer to the following questions
your answers will help us to our research

Gender: *girl* Age: *21* Nationality: *Iraq*

1. How long do you live in Greece?
 0-6 months 6 months -1 year 1-5 years 5+ years

2. Do you wish to stay in Greece permanently?
 yes no

3. How many persons do you live with?
4

4. Do you wish to live in a bigger house?
 yes no

5. Are you currently working somewhere?
 yes no

If you do, where are you working?
Orange House

6. Are you here with your family?
 yes no

7. If your children live here are they going to school?
 yes no

If they aren't how do they spent their time?
 .....

8. Do you like your neighborhood?
 yes no

9. Describe how you spend your free time.
with friends

10. What do you miss the most from your birthplace?
food

11. Draw a picture that best reminds you of your birthplace?

Thank you for your participation

*We are a team of architecture students that, in the context of our thesis project, suggests new common uses and activities in the public spaces of the neighborhood. With this questionnaire we wish to collect information about the everyday life of the people living in this region, their needs and desires.

COLLECTIVE URBAN SHELTERS*
please answer to the following questions
your answers will help us to our research

Gender: boy Age: 16 Nationality: ARG

1. How long do you live in Greece?
 0-6 months 6 months-1 year 1-5 years > 5 years

2. Do you wish to stay in Greece permanently?
 yes no

3. How many persons do you live with?
2 persons

4. Do you wish to live in a bigger house?
 yes no

5. Are you currently working somewhere?
 yes no

If you do, where are you working?
.....
.....

6. Are you here with your family?
 yes no

7. If your children live here are they going to school?
 yes no

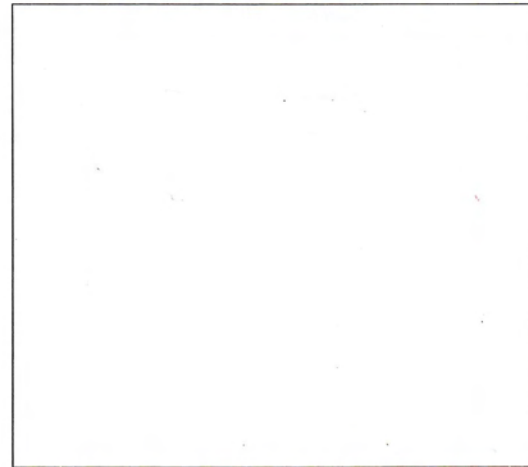
If they aren't how do they spend their time?
.....
.....

8. Do you like your neighborhood?
 yes no

9. Describe how you spend your free time.
2. to go to the park, shisha and play
football in the park

10. What do you miss the most from your birthplace?
.....
.....

11. Draw a picture that best reminds you of your birthplace?

Thank you for your participation

*We are a team of architecture students that, in the context of our thesis project, suggests new common uses and activities in the public spaces of the neighborhood. With this questionnaire we wish to collect information about the everyday life of the people living in this region, their needs and desires.

COLLECTIVE URBAN SHELTERS*
please answer to the following questions
your answers will help us to our research

Gender: Man Age: 26 Nationality: African

1. How long do you live in Greece?

- 0-6 months 6 months-1 year 1-5 years 5+ years

2. Do you wish to stay in Greece permanently?

- yes no

3. How many persons do you live with?

3

4. Do you wish to live in a bigger house?

- yes no

5. Are you currently working somewhere?

- yes no

If you do, where are you working?

where I find job

6. Are you here with your family?

- yes no

7. If your children live here are they going to school?

- yes no

If they aren't how do they spend their time?

1

8. Do you like your neighborhood?

- yes no

9. Describe how you spend your free time.

Smoking hookah

10. What do you miss the most from your birthplace?

The family food

11. Draw a picture that best reminds you of your birthplace?

Thank you for your participation

*We are a team of architecture students that, in the context of our thesis project, suggests new common uses and activities in the public spaces of the neighborhood. With this questionnaire we wish to collect information about the everyday life of the people living in this region, their needs and desires.

COLLECTIVE URBAN SHELTERS*

please answer to the following questions
your answers will help us to our research

Gender: F Age: 29 Nationality: ALBANIA!

1. How long do you live in Greece?

- 0-6 months 6 months -1 year 1-5 years 5+ years

2. Do you wish to stay in Greece permanently?

- yes no

3. How many persons do you live with?

1

4. Do you wish to live in a bigger house?

- yes no

5. Are you currently working somewhere?

- yes no

If you do, where are you working?

in a center for migrant and refugee women

6. Are you here with your family?

- yes no

7. If your children live here are they going to school?

- yes no

If they aren't how do they spent their time?

don't have kids

8. Do you like your neighborhood?

- yes no

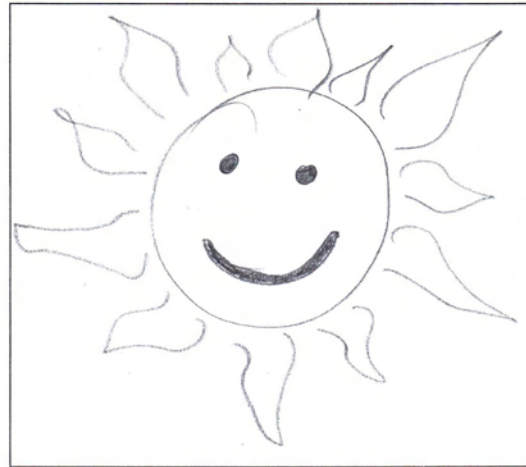
9. Describe how you spend your free time.

walks - museums - meeting friends

10. What do you miss the most from your birthplace?

family & friends - the feeling of belonging

11. Draw a picture that best reminds you of your birthplace?

Thank you for your participation

*We are a team of architecture students that, in the context of our thesis project, suggests new common uses and activities in the public spaces of the neighborhood. With this questionnaire we wish to collect information about the everyday life of the people living in this region, their needs and desires.

What I need to my neighborhood

is .....absatians for.....
.....happines like party's
.....of.....conversations for.....
.....children and kids.....
.....Thank you.....

My name is.....Josef.....
and I am from.....Egypt.....

What I need to my neighborhood

is .....to have one.....
.....organization for all.....
.....the.....nationals people.....
.....with one place for.....
.....any conversations or anything.....
.....happyness.....

My name is...Mik Ioannis.....
and I am from...ASbania.....

What I need to my neighborhood
is .....absatians for.....
.....happines like party's
.....of.....conversations for.....
.....children and kids.....
.....Thank you.....

My name is.....Josef.....
and I am from.....Egypt.....

What I need to my neighborhood
is .....to have one.....
.....organization for all.....
.....the nationals people.....
.....with one place for.....
.....any conversations or anything.....
.....happyness.....

My name is...Mike Ioannis.....
and I am from...ASBania.....

2.3 Παραδείγματα κοινοτικών δράσεων

Η Δημοτική Αγορά Κυψέλης

εικόνες 20,21: Δημοτική Αγορά Κυψέλης,
πριν και μετά

Σε πολύ μικρή απόσταση από την πλατεία Αμερικής, στον πεζόδρομο της Φωκίωνος Νέγρη, βρίσκεται το κτίριο της Δημοτικής Αγοράς Κυψέλης, ένας χώρος που τα τελευταία χρόνια έχει αποτελέσει αντικείμενο διεκδίκησης από τους κατοίκους της περιοχής και χώρο στέγασης κοινοτικών δράσεων, αρχικά ως κατάληψη και στη συνέχεια κάτω από τη διαχείριση του Δήμου. Το κτίριο λειτούργησε σαν αγορά από τη δεκαετία του '30 μέχρι το 2003, όπου κινδύνεψε να κατεδαφιστεί, για να αντικατασταθεί με εμπορικό κέντρο. Χάρη στην έντονη διαμαρτυρία των κατοίκων το κτίριο κρίθηκε διατηρητέο και επιβίωσε. Καθώς όμως βρέθηκε σε αχρησία, το 2006 καταλήφθηκε από τοπικές ομάδες και κατοίκους που προσπάθησαν να την κρατήσουν ζωντανή. Μέσα από πλήθος συλλογικών δραστηριοτήτων, ανοιχτών σε όλους/ες, η αγορά κατόρθωσε να μετατραπεί σε έναν ζωντανό δημόσιο χώρο, πυρήνα συνύπαρξης και κοινοτικής ζωής. Συνολικά στα 6 χρόνια λειτουργίας της πραγματοποιήθηκαν πάνω από 700 πολιτιστικές εκδηλώσεις, συναντήσεις κοινωνικών ομάδων, πολιτικές συζητήσεις, πολυεθνικές κουζίνες και εβδομαδιαία αγορά μικροκαλλιεργήτων. Παράλληλα, το Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών που φιλοξενούνταν στο χώρο υπήρξε καθοριστικό για την ένταξη τους στη γειτονιά.

Το 2012, με απόφαση του Δήμου Αθηναίων και παρά τις αντιδράσεις πολλών κατοίκων, η Αγορά εκκενώθηκε, με σκοπό να μετατραπεί σε ένα συλλογικό χώρο με κοινωνικές δράσεις, βασισμένο στις αρχές της συμμετοχής, της καινοτομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Η νέα Δημοτική Αγορά ξεκίνησε να λειτουργεί το 2018 και, αν και περιλαμβάνει ορισμένες ανοιχτές πολιτιστικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες, έχει κατά βάση εμπορικό χαρακτήρα. Αν και ο κεντρικός χώρος του κτιρίου παραμένει ανοιχτός, δεν μπορεί πλέον να συμπεριλάβει τις ποικίλες προϋπάρχουσες δράσεις των αυτοοργανωμένων ομάδων της περιοχής.

Η Tabacalera της Μαδρίτης

Εξετάζοντας πιο συνολικά το ζήτημα των αυτοδιαχειριζόμενων κοινοτικών κέντρων, αξίζει να κάνουμε μια μικρή αναφορά σε αντίστοιχα υβριδικά μοντέλα που αναδύθηκαν τα τελευταία χρόνια στην πόλη της Μαδρίτης, με πιο χαρακτηριστικό αυτό της Tabacalera. Το πρώην εργοστάσιο καπνού στη συνοικία Lavapiés -μια από τις πιο πυκνοκατοικημένες, ζωντανές και πολυεθνικές γειτονίες της πόλης- παρέμενε ανενεργό από το 1972. Οι πρώτες συζητήσεις για επανενεργοποίηση του χώρου ξεκίνησαν το 2000 από ομάδες κατοίκων, ακτιβιστών και καλλιτεχνών της περιοχής -σε συνεργασία με τη σχολή Καλών Τεχνών, οι οποίοι/ες, έπειτα από συμφωνία με το κράτος κατάφεραν το 2010 να μετατρέψουν το κτίριο σε αυτόνομο κοινοτικό κέντρο για τη γειτονιά. Οι δράσεις του είναι ανοιχτές σε όλους/ες και συναποφασίζονται μέσα από διαδικασίες συνελεύσεων. Σήμερα, στους πολυάριθμους χώρους του εργοστασίου φιλοξενείται μια πληθώρα από πολιτιστικές δραστηριότητες. Το παράδειγμα της Tabacalera όπως και άλλων αυτοοργανωμένων δημόσιων χώρων της περιοχής (όπως η πλατεία *Campo de Cebada* στη συνοικία *la Latina*) έχει υβριδικό χαρακτήρα, καθώς αν και προέκυψε από τα κάτω και αυτόνομα, λειτουργεί με την άδεια του κράτους.

Έχοντας όλα τα παραπάνω στοιχεία κατά νου, προχωρήσαμε στην διαμόρφωση της πρότασης μας η οποία επιχειρήσε να συμπεριλάβει τις ανάγκες των ατόμων και ομάδων που ζουν και δραστηριοποιούνται στην περιοχή.

εικόνες 22,23: Tabacalera, Μαδρίτη

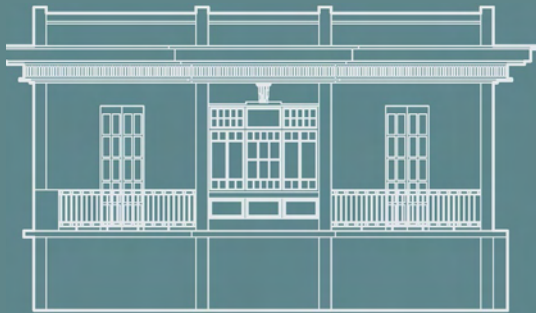

εικόνες 24,25: Campo de Cebada, Μαδρίτη
η πλατεία ενεργοποιήθηκε να διαμορφώθηκε από τους κατοίκους της
γειτονιάς, σε συνεργασία με αρχιτέκτονες και καλλιτέχνες

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

* America Square Community

3.1 Πρόγραμμα

δραστηριότητες κοινοτικού κέντρου

Η πρόταση μας αφορά το σχεδιασμό ενός χώρου πολλαπλών χρήσεων (κοινοτικό κέντρο) που θα στεγάζει τις δραστηριότητες των υφιστάμενων μεταναστευτικών κοινοτήτων και πολιτιστικών ομάδων της περιοχής και θα δημιουργεί τις συνθήκες για την ανάπτυξη νέων. Στο χώρο θα μπορούν να φιλοξενοούνται δράσεις όπως συναντήσεις των μελών των ομάδων, συλλογικά γεύματα, γιορτές και πολιτιστικές εκδηλώσεις, μαθήματα αλληλεγγύης και εργαστήρια δημιουργικής απασχόλησης. Επιπρόσθετα, θα περιλαμβάνει χώρους σχετικούς με την πληροφόρηση και την επικοινωνία των κατοίκων, όπως βιβλιοθήκη – αναγνωστήριο, χώρος Η/Υ, ραδιοφωνικό studio και τυπογραφείο.

Παράλληλα, για να μπορέσουν οι παραπάνω δράσεις να ενισχυθούν, να ανοιχτούν προς τα έξω και να διαχυθούν στη γειτονιά, προτείνουμε για τους καλοκαιρινούς μήνες να βγαίνουν από τα όρια του συγκεκριμένου χώρου και να πραγματοποιούνται σε άλλους, υπαίθριους χώρους της περιοχής, παίρνοντας την μορφή ενός Φεστιβάλ Κοινότητας. Στο φεστιβάλ θα παρουσιάζονται οι δράσεις των ομάδων που θα στεγάζονται στο κοινοτικό κέντρο, οι οποίες θα συμπληρώνονται με άλλες συλλογικές δραστηριότητες για τους κατοίκους της γειτονιάς και όχι μόνο.

Ο χώρος του κοινοτικού κέντρου θα είναι ένας ανοιχτός, δημόσιος χώρος που θα αποτελεί σε μόνιμη βάση πυρήνα για τη γειτονιά. Ένας ζωντανός οργανισμός που θα προσαρμόζεται κάθε φορά στις ανάγκες και τις επιθυμίες των χρηστών του. Η διαχείριση του θα γίνεται συλλογικά, από τις κοινότητες και τις ομάδες της περιοχής, οι οποίες μέσα από διαδικασίες συνελεύσεων θα αποφασίζουν από κοινού το πρόγραμμα και τον τρόπο οργάνωσής του. Οι πολιτιστικές δράσεις και τα μαθήματα που θα λαμβάνουν χώρα θα είναι ανοιχτές προς όλους/ες και δεν θα έχουν εμπορευματικό χαρακτήρα. Οποιαδήποτε οικονομική συνεισφορά θα έχει στόχο της ενίσχυση του χώρου και των ομάδων του. Παράλληλα, θα υπάρχει η δυνατότητα να πραγματοποιηθούν εκεί και πιο κλειστές εκδηλώσεις, όπως γάμοι, βαφτίσεις και άλλες αντίστοιχες γιορτές των μελών τους, που δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να τις πραγματοποιήσουν σε κάποιον ιδιωτικό χώρο.

Το φεστιβάλ θα πραγματοποιείται σε κενούς και εγκαταλελειμμένους χώρους της περιοχής, οι οποίοι θα παραχωρούνται στο Δήμο από τους ιδιοκτήτες τους (ή θα ενοικιάζονται) για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα. Η διαδικασία του φεστιβάλ χωρίζεται χρονικά σε τέσσερα μέρη.

* Στην πρώτη φάση, οι ομάδες του κοινοτικού κέντρου συναντιούνται και συναποφασίζουν το πρόγραμμα και στη συνέχεια προετοιμάζουν τις δράσεις του. Παράλληλα, κατασκευάζουν τον εξοπλισμό που θα παραλάβει τις παραπάνω δράσεις και παράγουν το υλικό (αφίσες, ενημερωτικά φυλλάδια) που θα προωθήσει το φεστιβάλ έξω από τα όρια της κοινότητας.

* Στη δεύτερη φάση, οι διοργανωτές/τριες μεταφέρουν τις κατασκευές στους χώρους του φεστιβάλ και τις τοποθετούν με τρόπο που να εξυπηρετεί τη λειτουργία του.

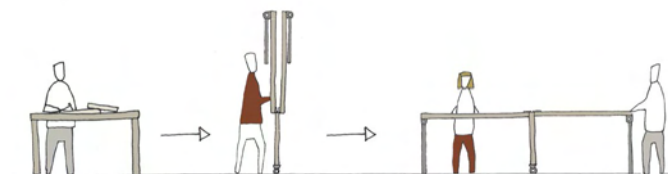
* Η τρίτη φάση αφορά την περίοδο διεξαγωγής του φεστιβάλ. Ενδεικτικά, κάποιες από τις δράσεις του θα μπορούσαν να είναι μουσικές και θεατρικές παραστάσεις, συλλογικά εργαστήρια (π.χ. εικαστικών, κεραμικής, μεταξοτυπίας, ραφτικής, ξύλινων κατασκευών, κ.α.) και πολυεθνικές κουζίνες. Ως χρονική διάρκεια του φεστιβάλ προτείνουμε το διάστημα του ενός μήνα.

* Στην τέταρτη και τελευταία φάση οι διοργανωτές/τριες συγκεντρώνουν τον εξοπλισμό και τον αποθηκεύουν πάλι στο κοινοτικό κέντρο, μέχρι την επόμενη διοργάνωση.

Θεωρούμε πως ένα σύνθετο πρόγραμμα σαν το παραπάνω, το οποίο θα περιλαμβάνει ταυτόχρονα μια σταθερή δομή για τους κατοίκους και ένα σύνολο εφήμερων, εξώστρεφων δραστηριοτήτων για όλη την πόλη, μπορεί να βοηθήσει ώστε τα άτομα της γειτονιάς να αισθανθούν μέρος μιας κοινότητας και οι υφιστάμενες πολυεθνικές ομάδες να ενισχυθούν και να αποκτήσουν ορατότητα στο δημόσιο χώρο.

δραστηριότητες φεστιβάλ

κατασκευή και τοποθέτηση εξοπλισμού

3.2 Εντοπισμός χώρων

Οι χώροι που αποφασίσαμε να τοποθετήσουμε τις παρεμβάσεις μας βρίσκονται κατά μήκος του άξονα της Οδού Μηθύμνης, από το ύψος της πλατείας Αμερικής έως την Οδό Αχαρνών. Η Οδός Μηθύμνης είναι ένας συνοικιακός δρόμος, ωστόσο στο πρώτο κομμάτι του, μέχρι την Οδό Σταυροπούλου, παρουσιάζει πιο έντονη κυκλοφορία. Από εκείνο το σημείο μέχρι την Οδό Αχαρνών, το πλάτος της στενεύει και μετατρέπεται σε δρόμο ήπιας κυκλοφορίας. Τα κτίρια που την περικλείουν είναι κατά βάση πολυώροφες πολυκατοικίες, αλλά ανά διαστήματα συναντάμε και ορισμένες μονοκατοικίες (χάρτης 5). Τα πεζοδρόμια είναι στενά και δεν υπάρχουν στοιχεία φύτευσης, παρά μόνο σε ορισμένους ακάλυπτους πολυκατοικιών. Κατά μήκος του δρόμου συναντάμε αρκετά τοπικά καταστήματα, τα οποία δίνουν ζωή στο δρόμο, αλλά και πλήθος κλειστών καταστημάτων. Κάθε Τετάρτη, η λαϊκή της Οδού Φυλής, που διατρέχει την Μηθύμνη προσδίδει περισσότερη ζωή στο δρόμο (χάρτης 6).

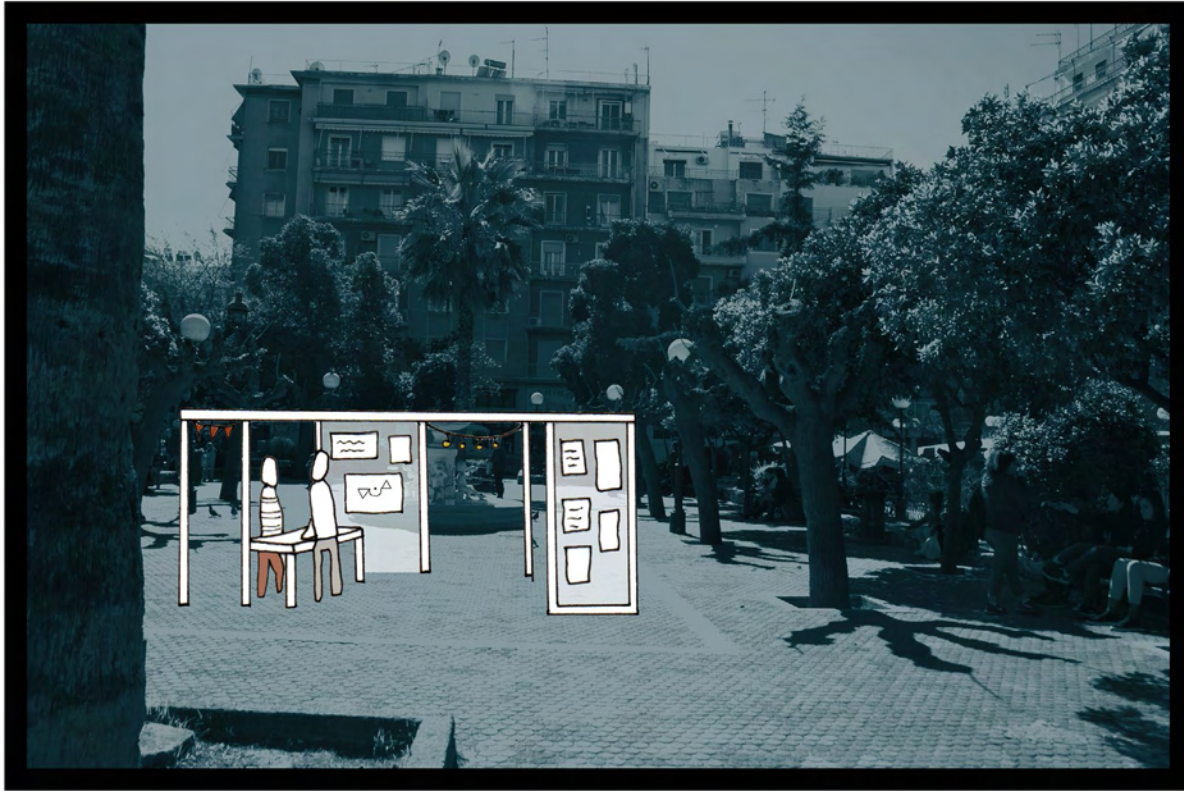
χάρτης 5: διάγραμμα χρήσεων ισογείου Οδού Μηθύμνης

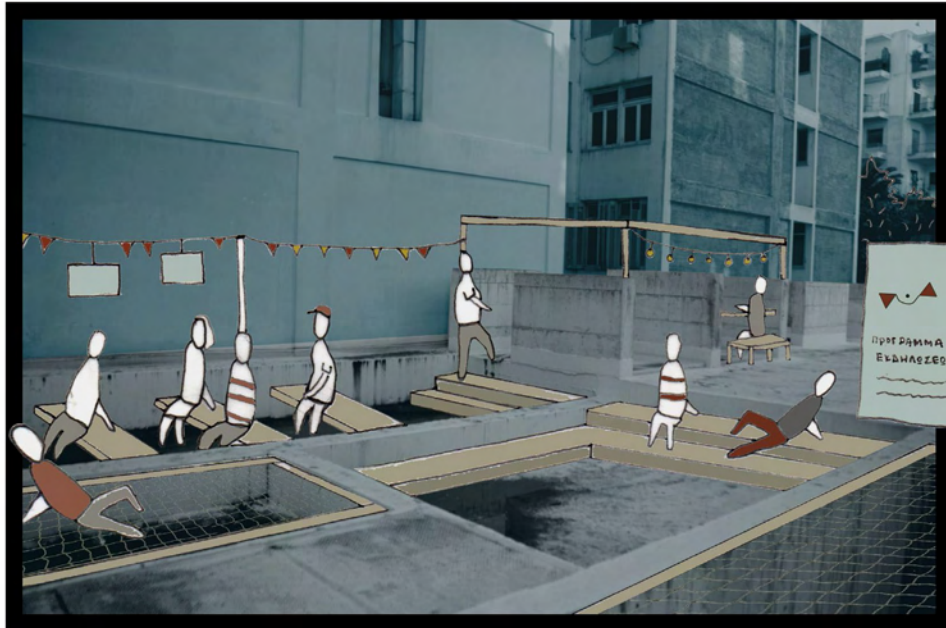
χάρτης 6: διάγραμμα ύψους κτιρίων Οδού Μηθύμνης

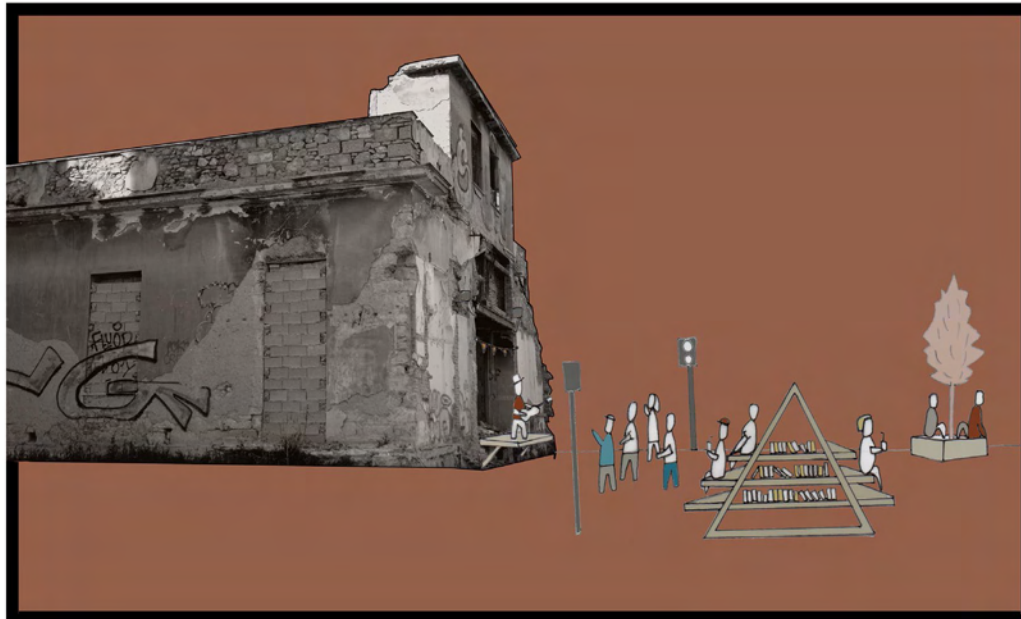

3.3 Σχεδιαστική προσέγγιση

Επιλέξαμε να παρέμβουμε σε τέσσερις χώρους που τα τελευταία χρόνια παραμένουν ανενεργοί, για διαφορετικούς λόγους ο καθένας. Μιας και οι χώροι αυτοί είναι ιδιόκτητοι, αποφασίσαμε να μην αλλάξουμε τη δομή και το σκελετό τους και να τοποθετήσουμε εφήμερες, ελαφριές κατασκευές. Κεντρικό ρόλο στο σχεδιασμό είχε η ανάγκη να δημιουργήσουμε χώρους πολυλειτουργικούς και ευέλικτους, ενώ ταυτόχρονα ο εξοπλισμός των χώρων έπρεπε να μπορεί να κατασκευάζεται, να μετακινείται και να αποθηκεύεται εύκολα από τους ίδιους τους χρήστες, καθώς όπως προαναφέρθηκε, το πρόγραμμα τους μεταβάλλεται κατά τη διάρκεια του χρόνου.

Η σταθερή δομή της παρέμβασης βρίσκεται στον αριθμό 39 της Οδού Μηθύμνης, δίπλα στην πλατεία Αμερικής. Σε αυτό το σημείο είναι τοποθετημένο ένα κτίριο από σκυρόδεμα και σκεπή από λαμαρίνα, συνολικού εμβαδού 674 τ.μ. και ύψους 6.2 μ., το οποίο στο παρελθόν λειτούργησε ως νυχτερινό κέντρο. Από τα σχέδια που παραλάβαμε από την πολεοδομία, είδαμε ότι το κτίριο περιλαμβάνει ένα πατάρι από ελαφρύ σκελετό και δεν έχει άλλα στοιχεία από σκυρόδεμα στο εσωτερικό του.

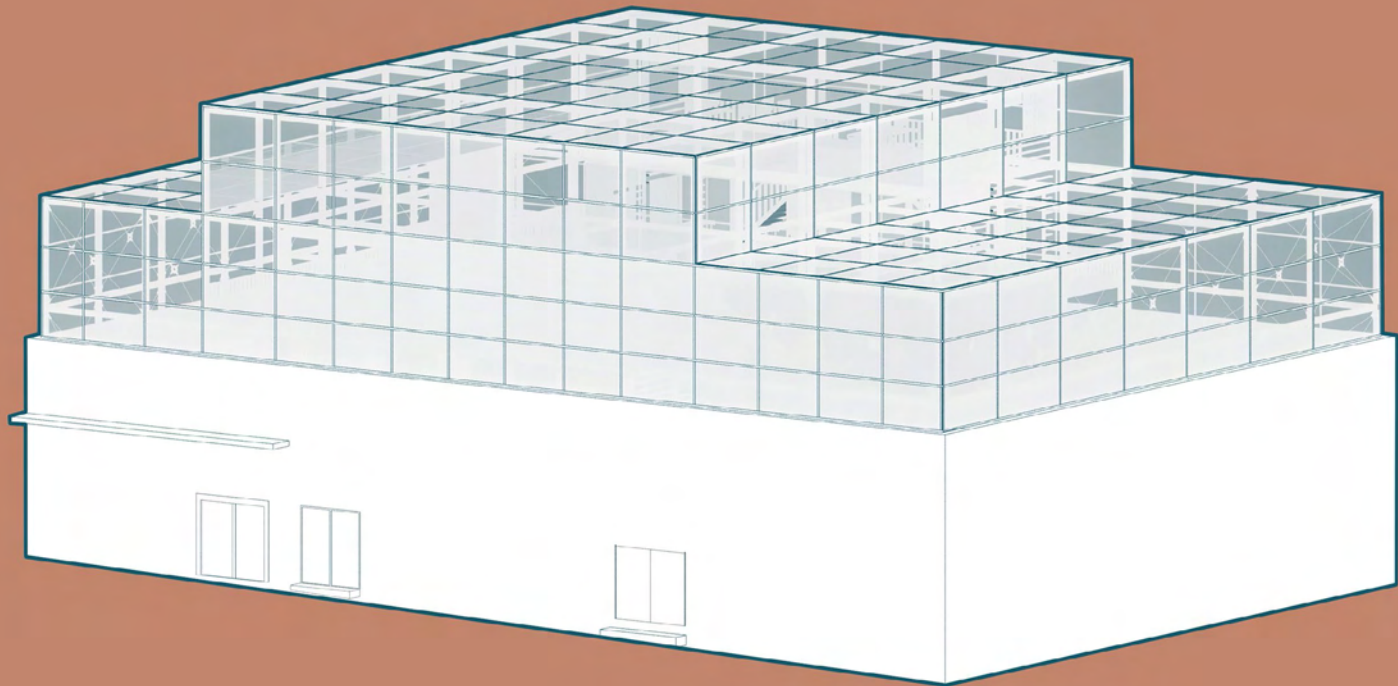
Αποφασίσαμε να αφαιρέσουμε τα εσωτερικά στοιχεία και την σκεπή, που ήταν σε πολύ κακή κατάσταση και να διατηρήσουμε από το υπάρχον κτίριο μόνο τους εξωτερικούς τοίχους με τα ανοίγματα τους. Στους τοίχους που συνορεύουν με τον ακάλυπτο, προσθέσαμε δύο ανοίγματα, αντιδιαμετρικά από τις εξωτερικές εισόδους, επιτυγχάνοντας τη σύνδεση του δρόμου με το εσωτερικό του οικοδομικού τετραγώνου.

Ο χώρος οργανώνεται σε τρεις ζώνες: Στο κέντρο του κτιρίου τοποθετείται μια δομή από ξύλινο σκελετό ύψους δεκατριών μέτρων, η οποία παραλαμβάνει όλες τις δράσεις του κοινοτικού κέντρου. Δεξιά και αριστερά του όγκου τοποθετούνται δύο ζώνες ήπιας φύτευσης. Οι εσωτερικοί κήποι του κτιρίου δημιουργούν το αίσθημα της άσσης μέσα στον πυκνοδομημένο αστικό ιστό.

Η οργάνωση των χώρων στον κεντρικό όγκο εμπνέεται από τις εσωτερικές αυλές της αραβικής αρχιτεκτονικής. Στο κέντρο του κτιρίου τοποθετείται ένα αίθριο το οποίο διατρέχει όλους τους ορόφους και περιμετρικά αυτού διαμορφώνονται οι υπόλοιπες χρήσεις.

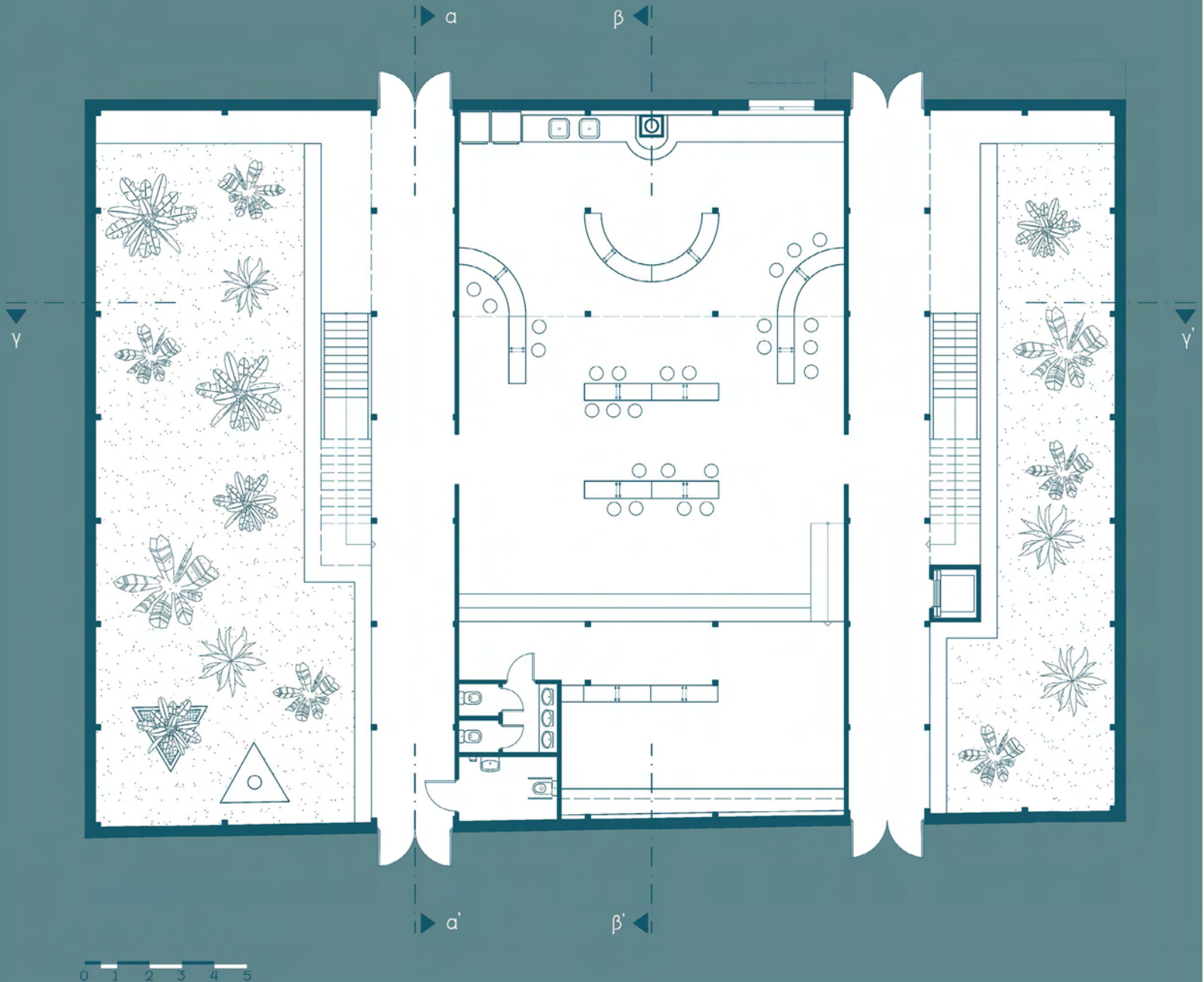
1 ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

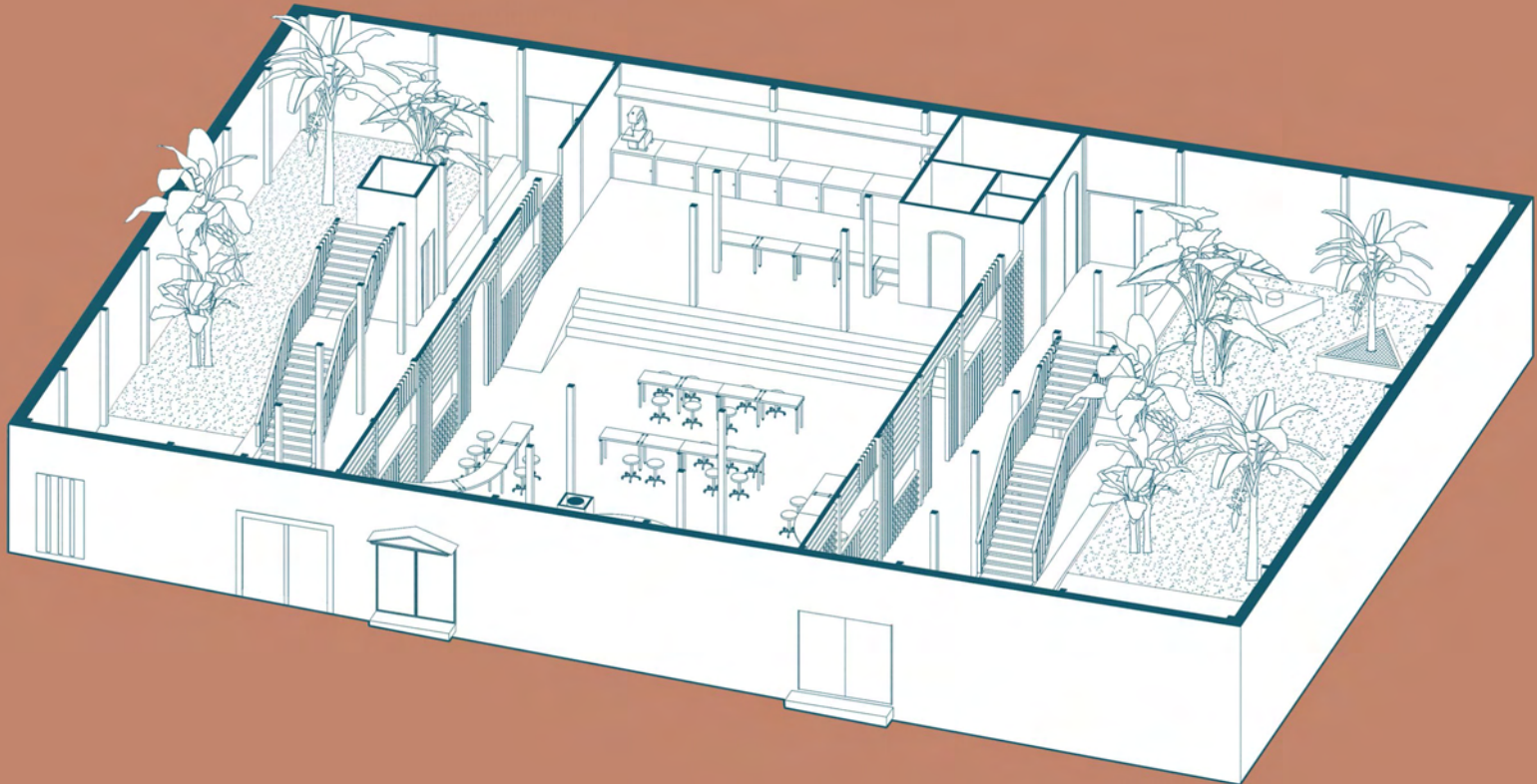
Ο ξύλινος σκελετός είναι αυτόνομος, με την έννοια ότι δεν στηρίζεται στους εξωτερικούς τοίχους, απλώς εφάπτεται. Περικλείεται από ένα διάτρητο πλέγμα με πυκνώσεις και αραιώσεις, το οποίο δημιουργεί πολλαπλές οπτικές φυγές, από και προς τους κήπους. Ουσιαστικά, όλες οι εσωτερικές όψεις του κτιρίου είναι πορώδεις, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται η πλήρης ορατότητα του χώρου. Ο φωτισμός του κτιρίου γίνεται από την σκεπή, η οποία αποτελείται από ημιδιαφανή πολυκαρμπονικά φύλλα και στηρίζεται σε μεταλλικά δοκάρια.

ΚΑΤΟΨΗ ΙΣΟΓΕΙΟΥ

Στην εξωτερική πλευρά του πρώτου ορόφου τοποθετούνται οι πάγκοι της κουζίνας. Στην εσωτερική πλευρά βρίσκεται ο χώρος που θα κατασκευάζεται ο εξοπλισμός του φεστιβάλ. Το κέντρο του κτιρίου παραμένει κενό και μεταλλάσσεται κάθε φορά ανάλογα με τη χρήση του.

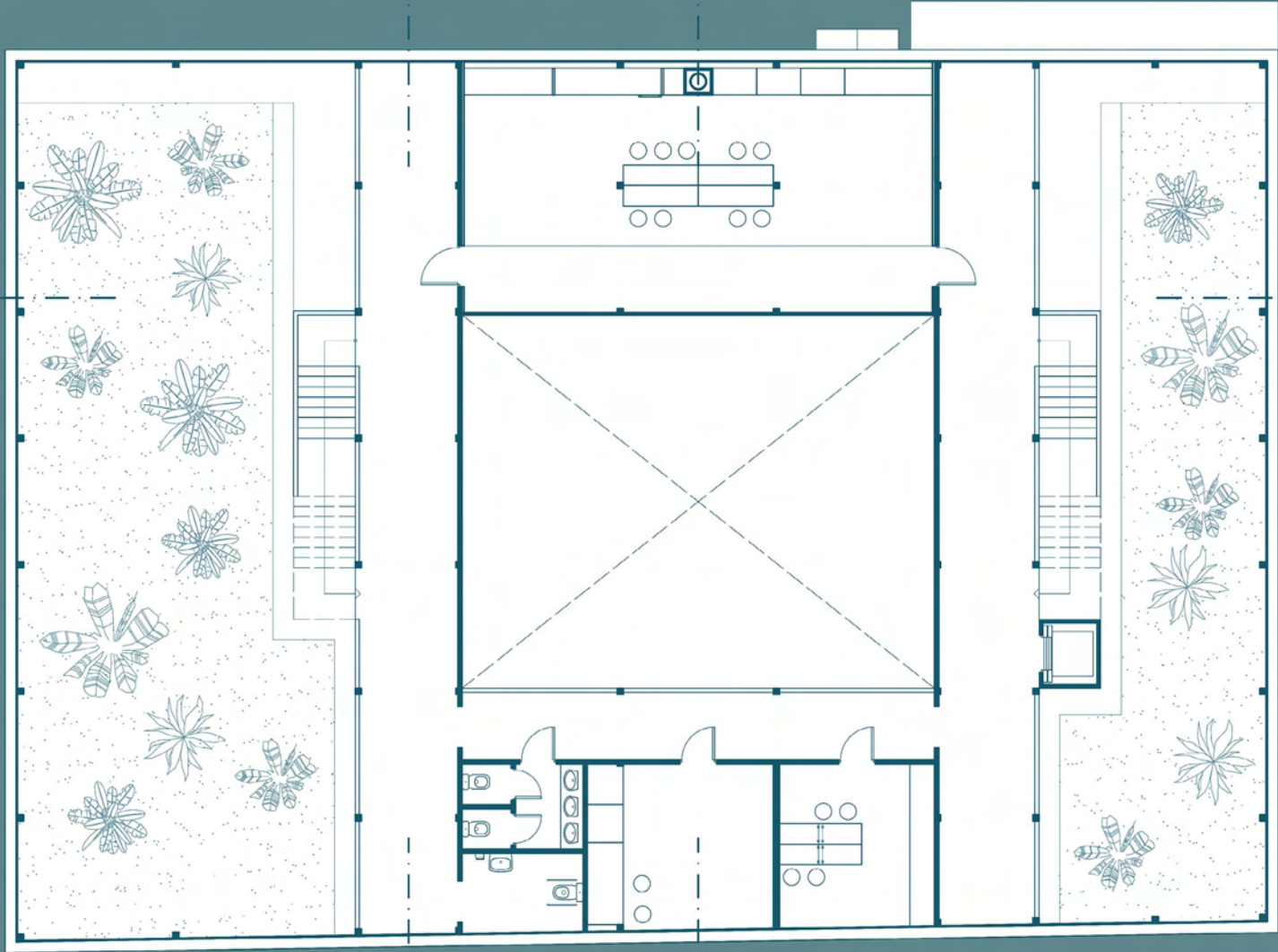

Το εργαστήριο ξύλινων κατασκευών υπερυψώνεται στο +0.80 μ. και κάτω από αυτό δημιουργείται αποθηκευτικός χώρος για τον εξοπλισμό του φεστιβάλ.

ΚΑΤΟΨΗ 1^{ου} ΟΡΟΦΟΥ

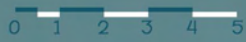
α β

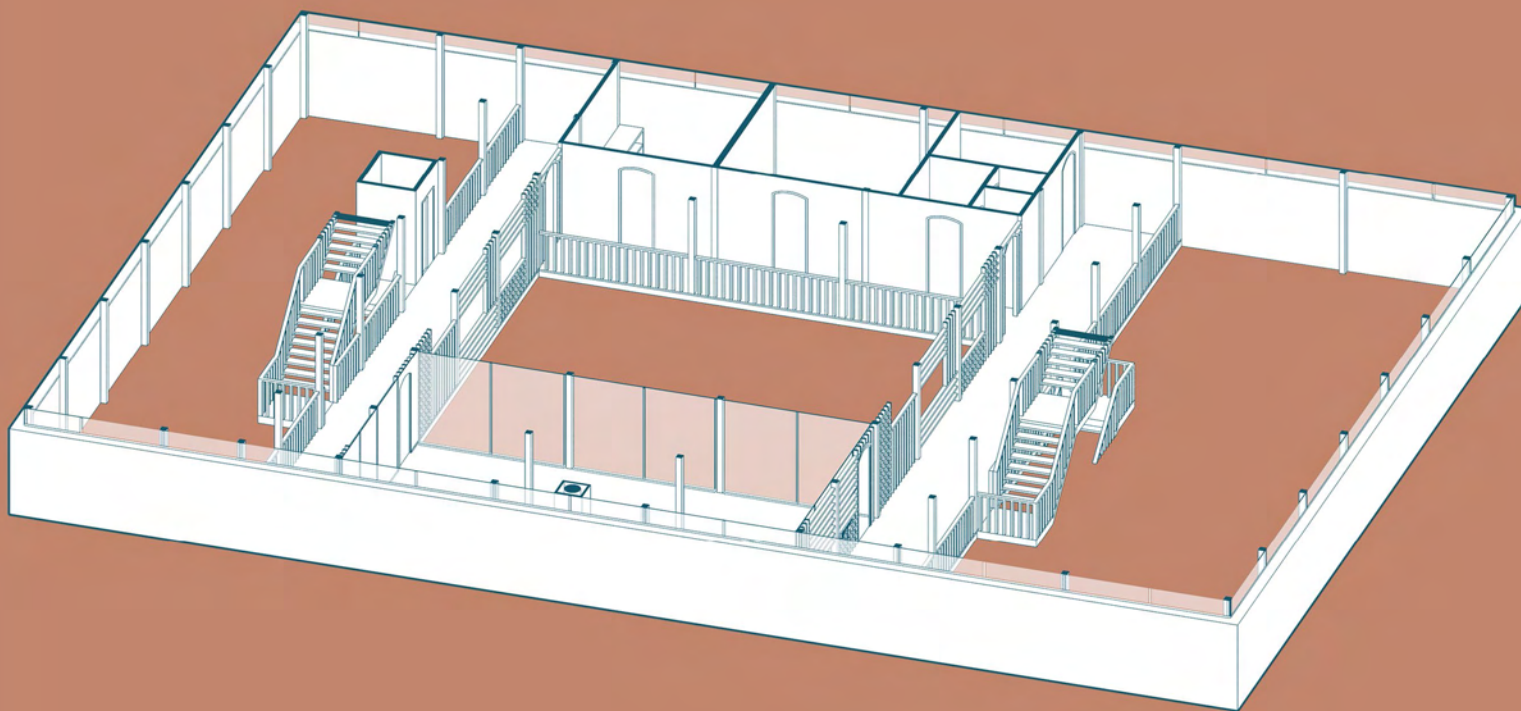

γ

γ

α' β'

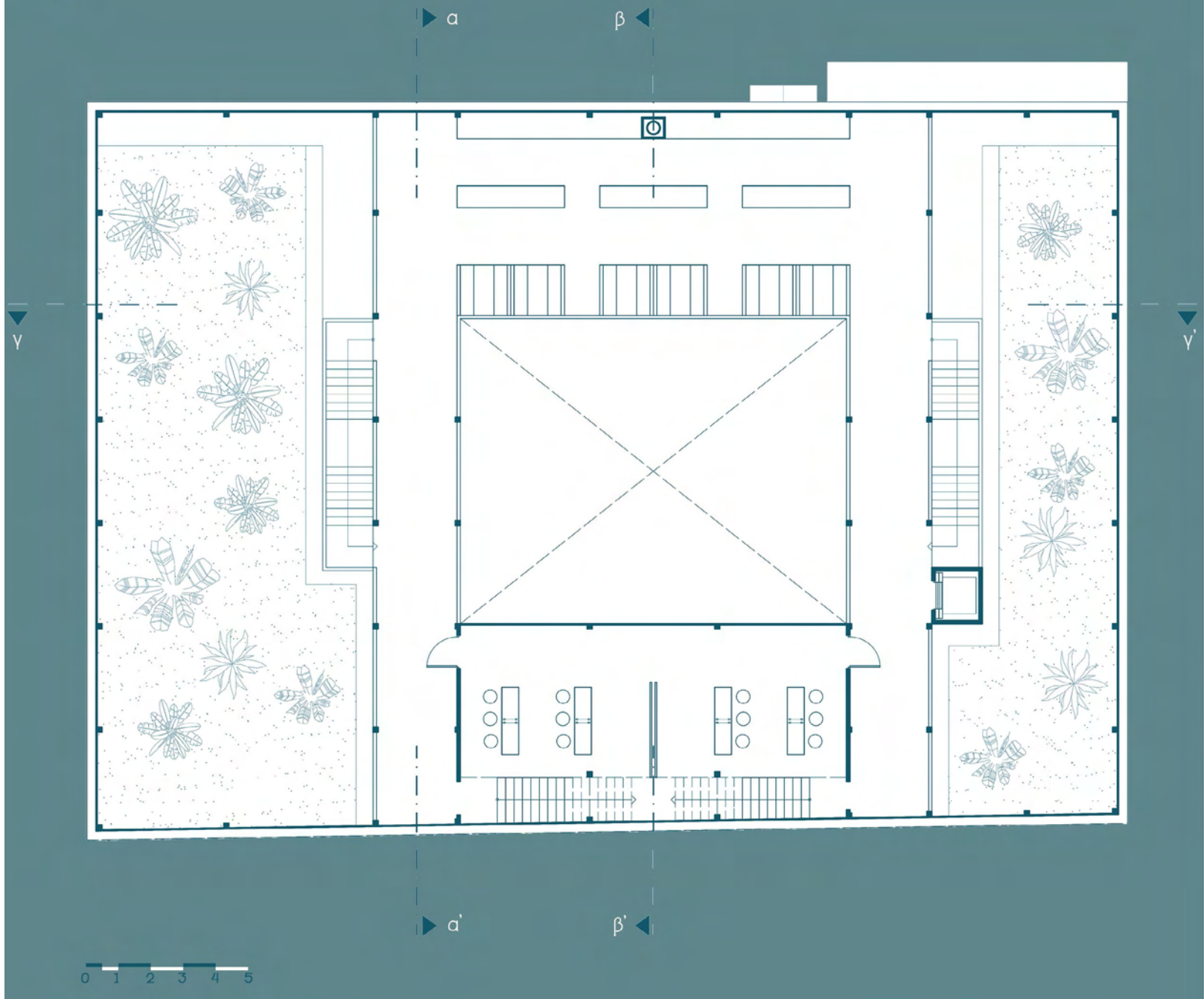

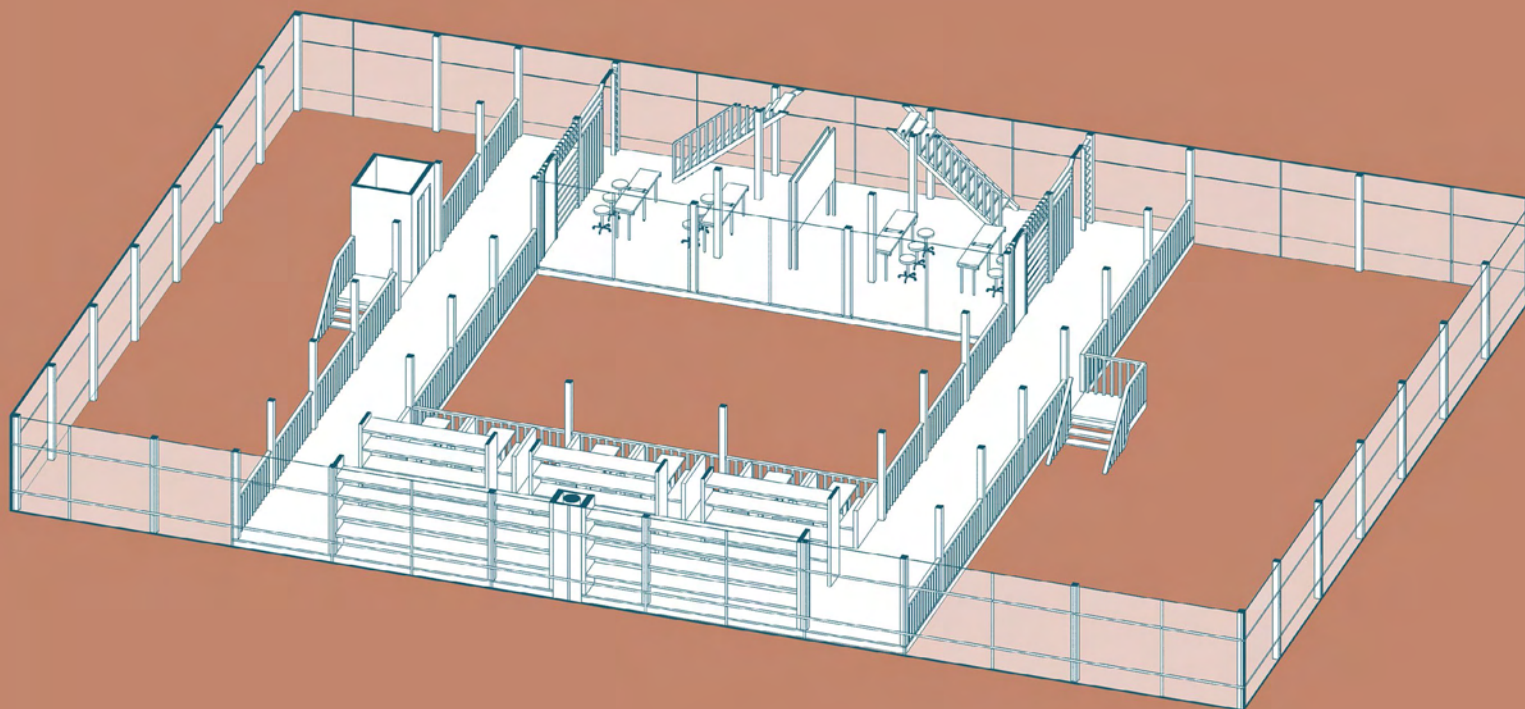

Στον πρώτο όροφο τοποθετείται αίθουσα παιδικής απασχόλησης, ραδιοφωνικό studio και τυπογραφείο.

ΚΑΤΟΨΗ 2ου ΟΡΟΦΟΥ

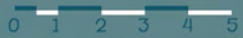
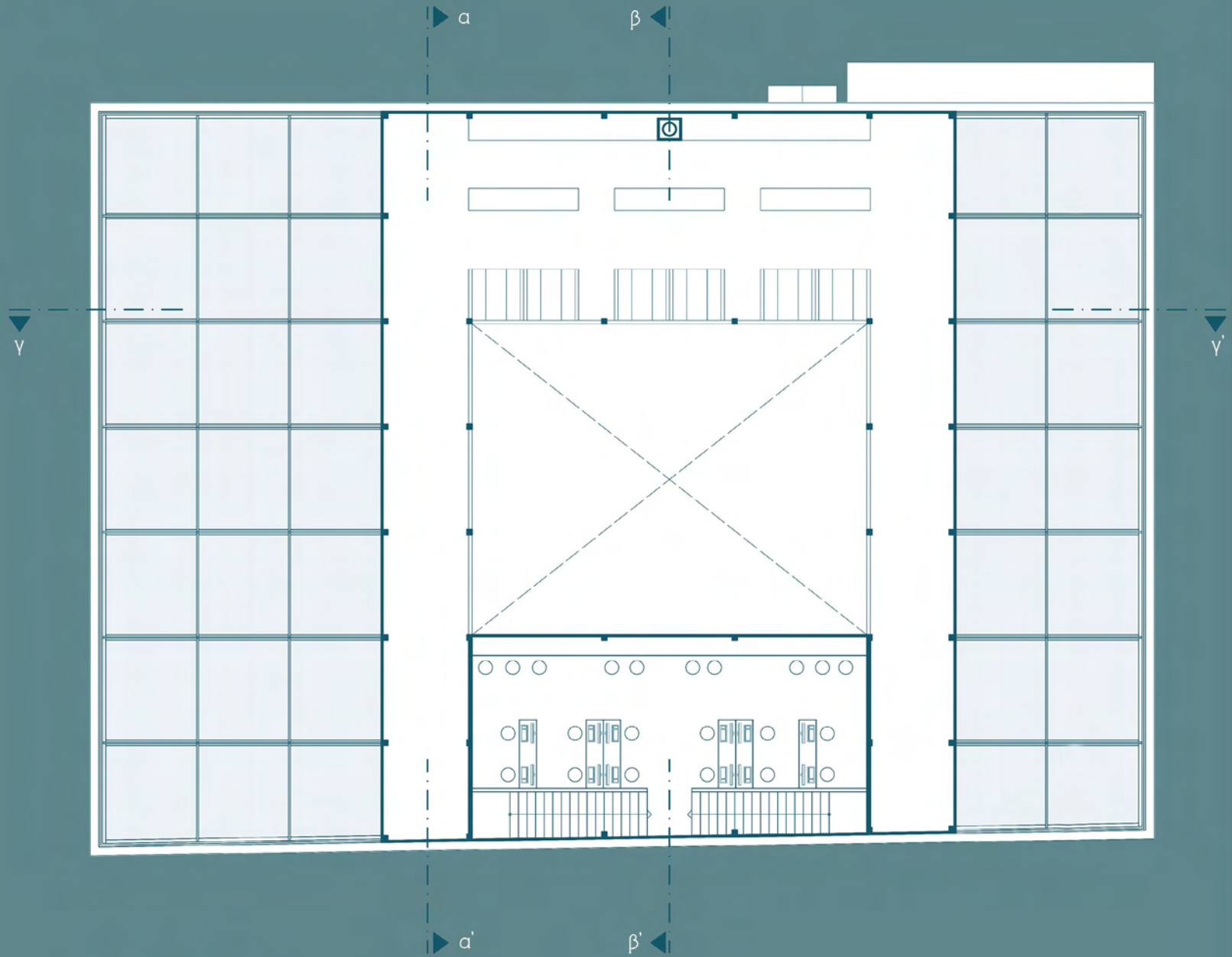

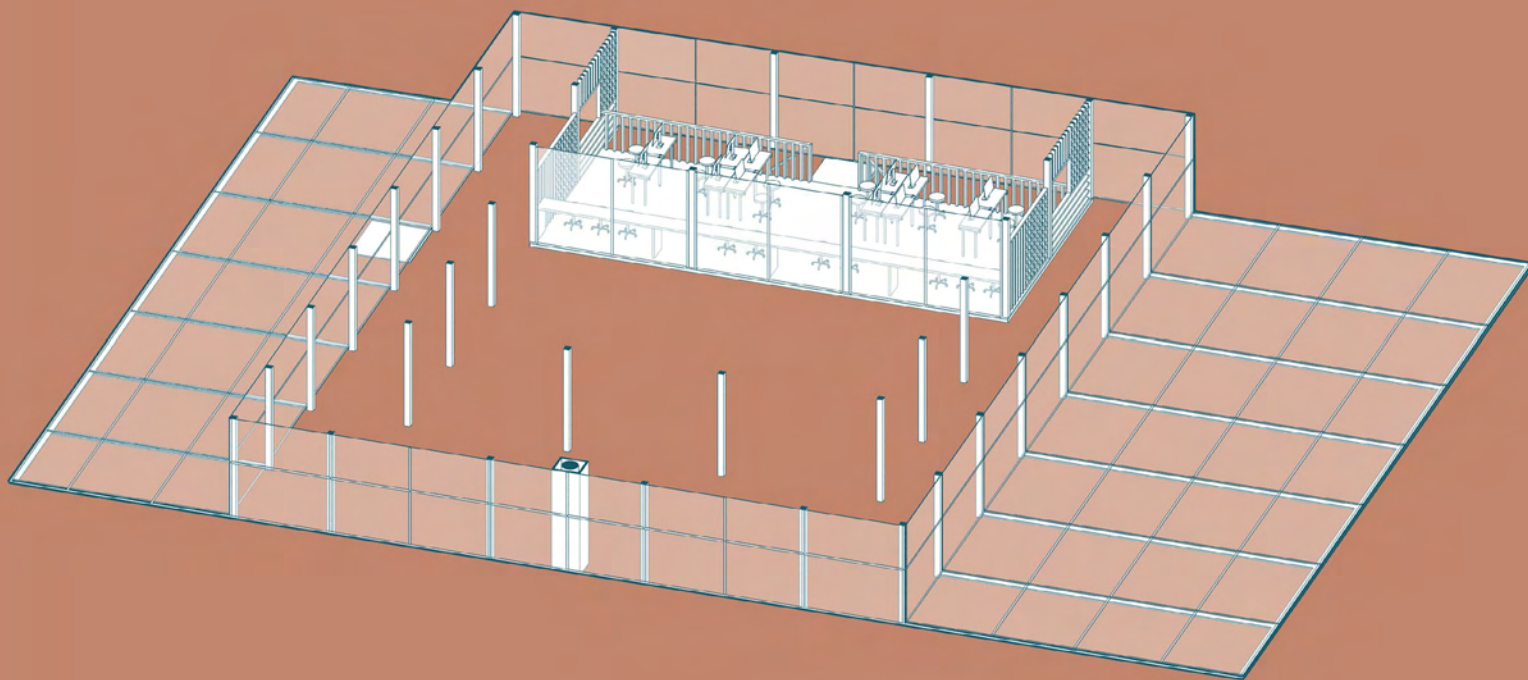
Στο δεύτερο όροφο τοποθετείται βιβλιοθήκη-αναγνωστήριο και αίθουσα μαθημάτων.

ΚΑΤΟΨΗ 3^{ου} ΟΡΟΦΟΥ

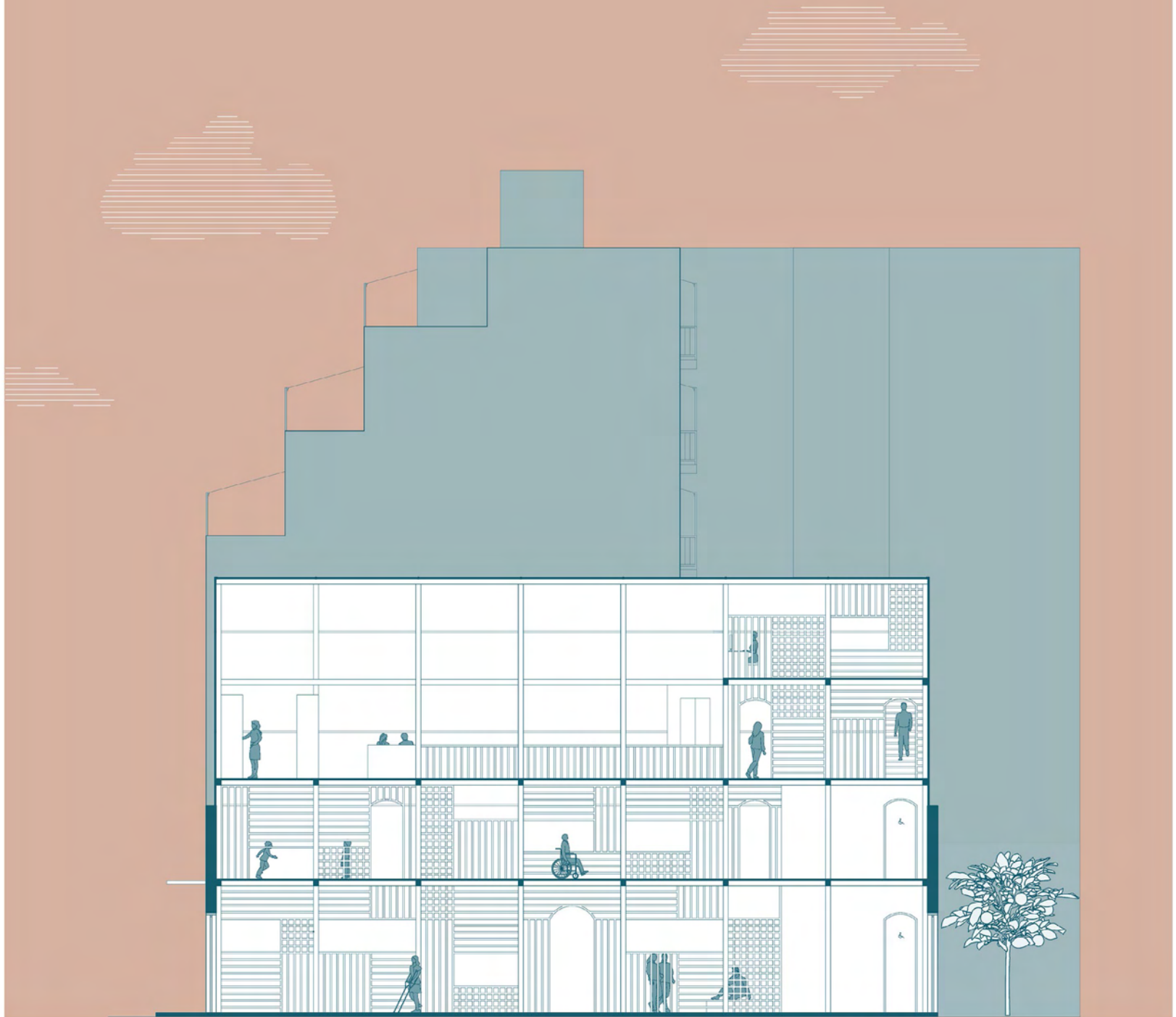

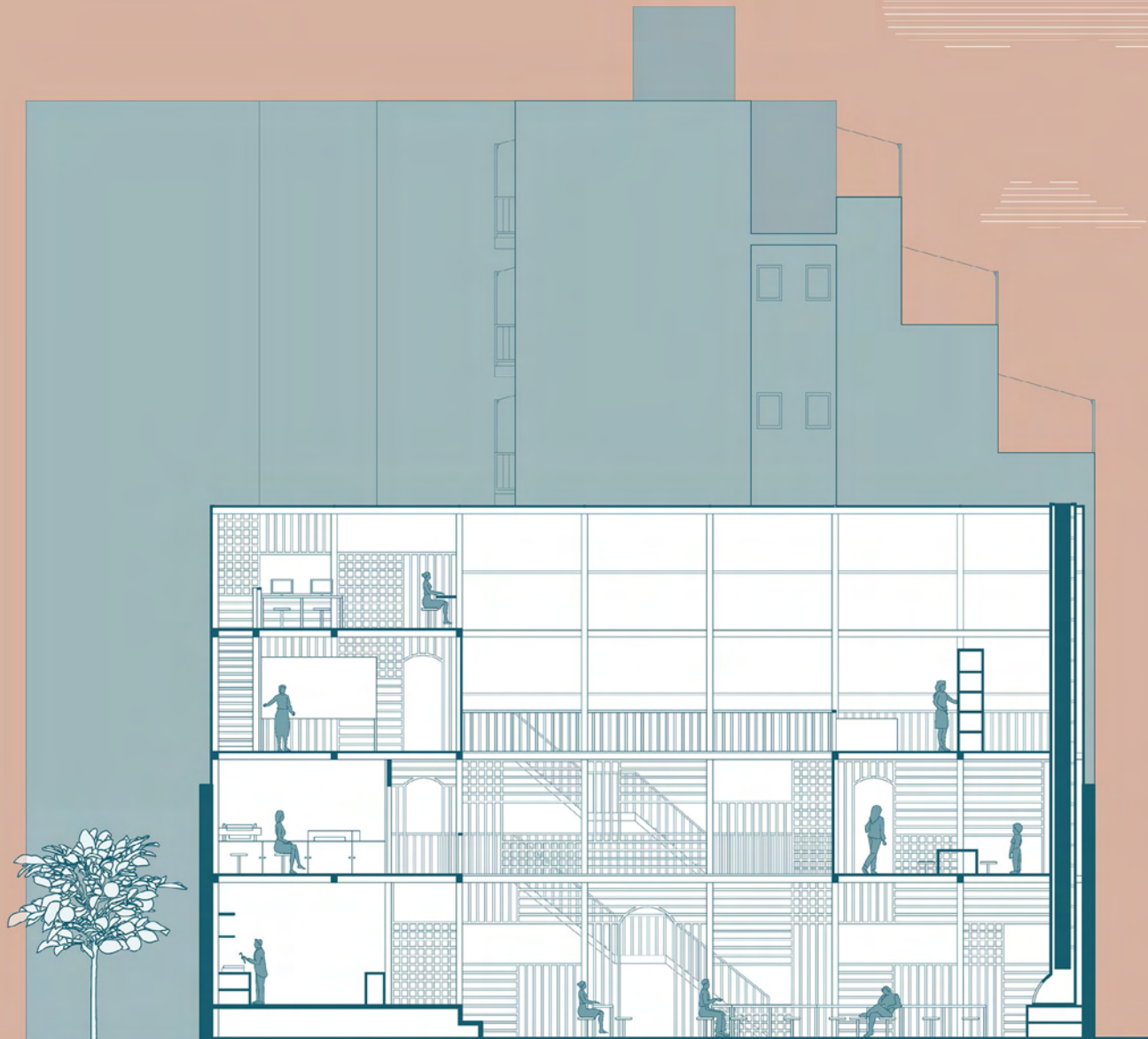

Στον τελευταίο όροφο τοποθετείται χώρος γραφείων με Η/Υ.

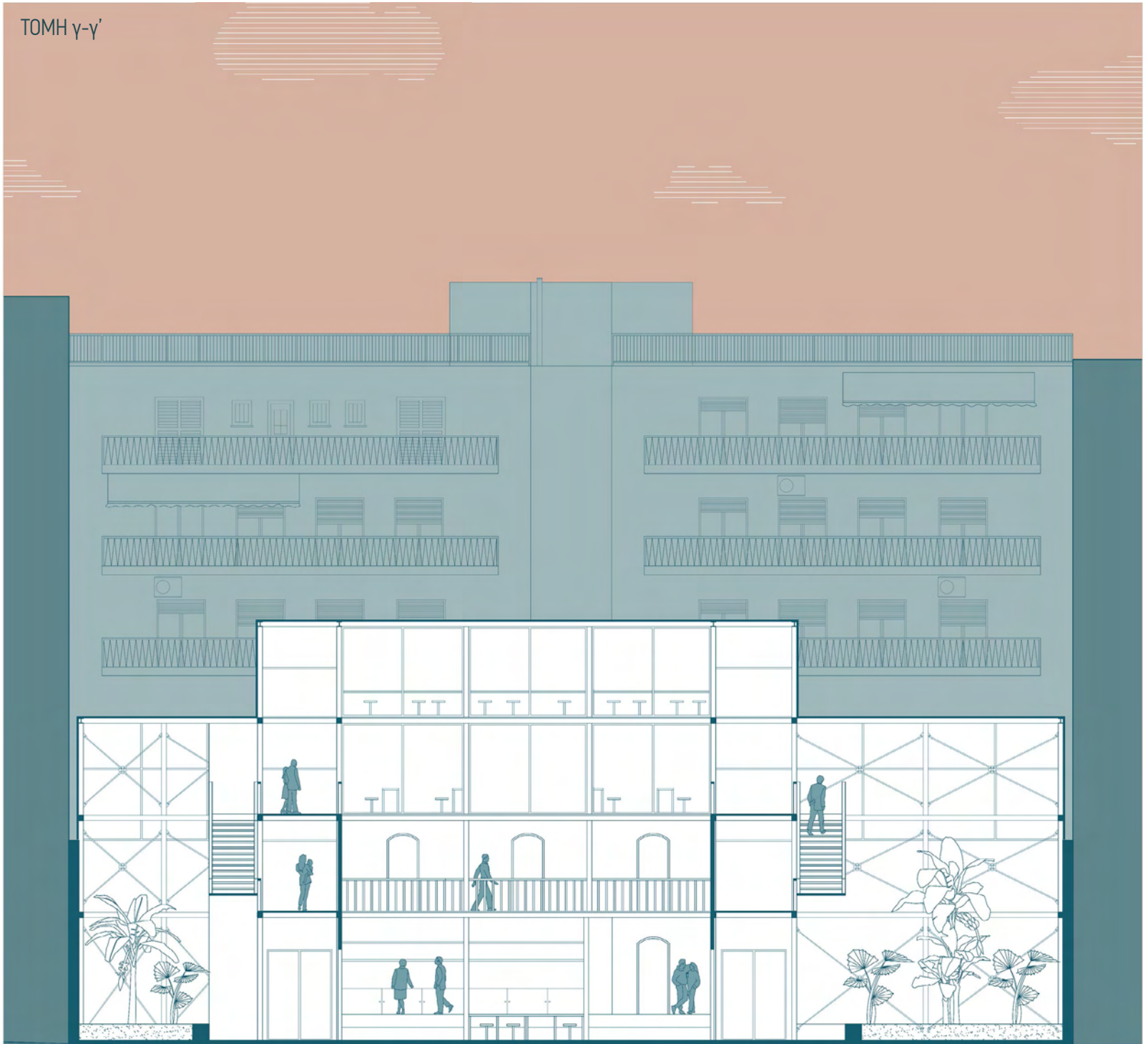
TOMH a-a'

TOMH β - β'

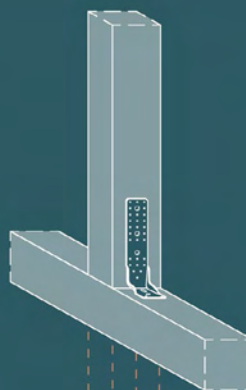
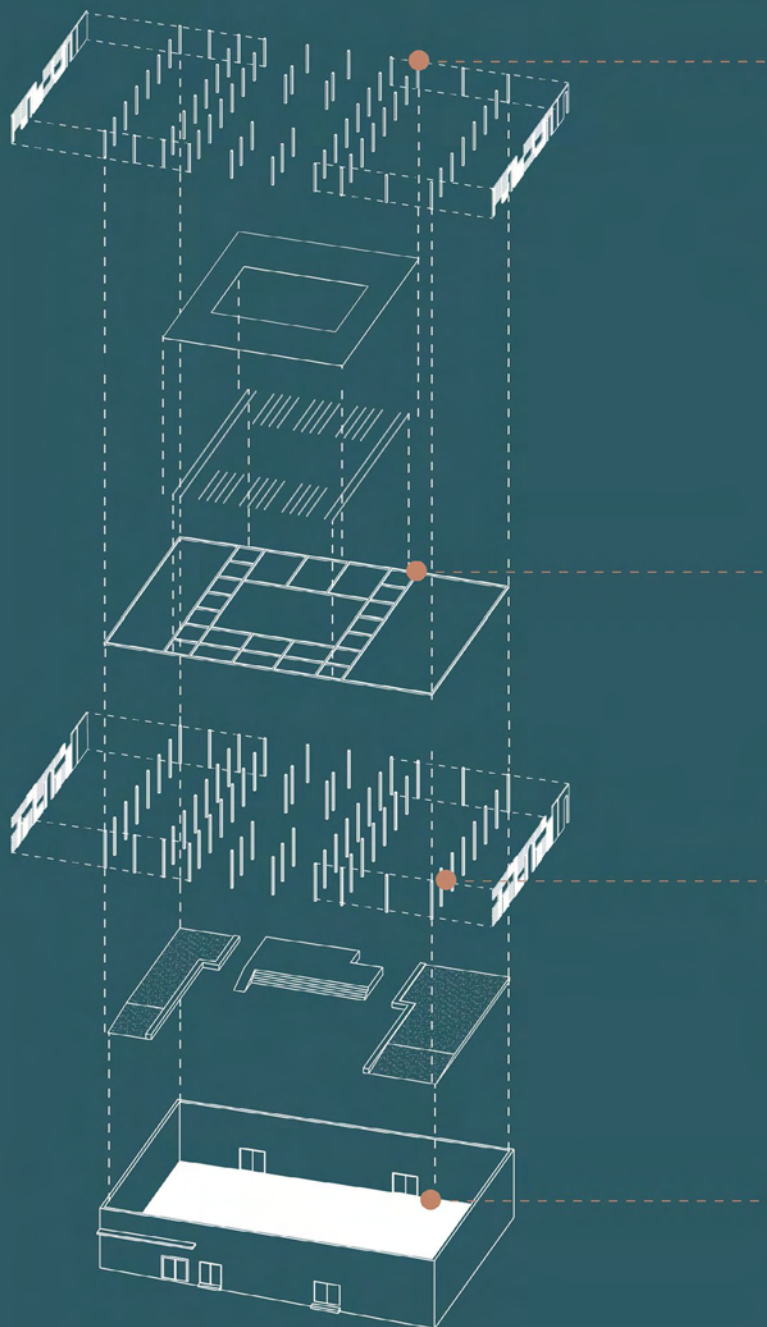

TOMH γ-γ'

ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΕΣ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ

B	(mm)	65
P	(mm)	88
H	(mm)	285
s	(mm)	4
n O5	(τεμ)	30
n O11	(τεμ)	1
n O13,5	(τεμ)	3
n O13,5x24,5	(τεμ)	1

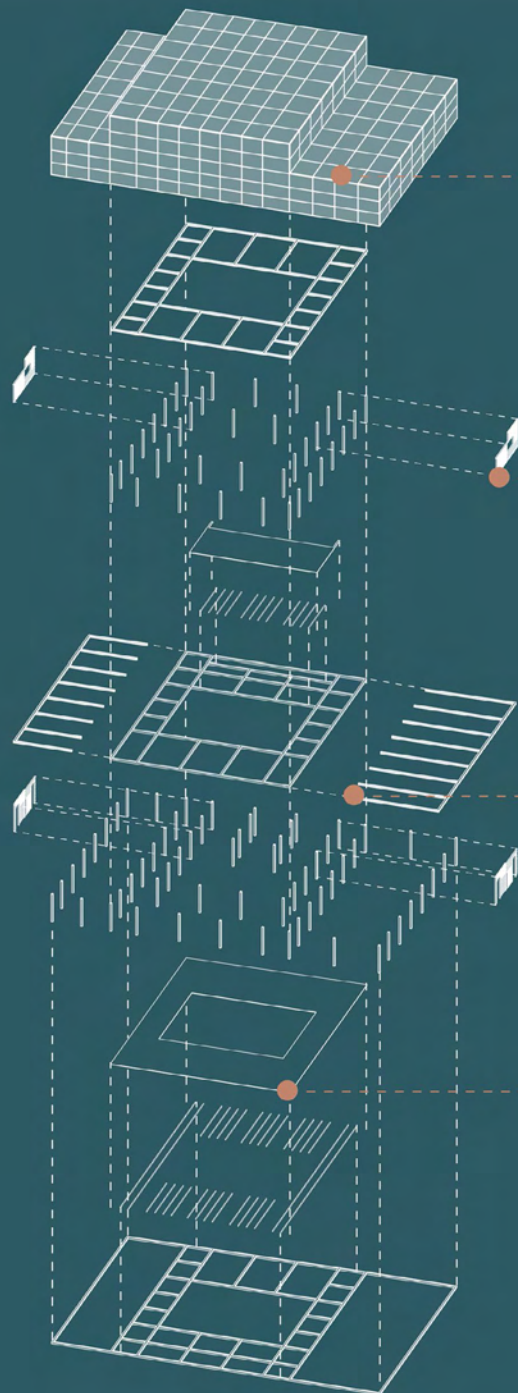
ύψος	H (mm)	120
πλάτος	s (mm)	6
πλάτος πτερυγίου	L _A (mm)	80
μήκος πυρήνα	L _B (mm)	109,4
μικρές οπές πτερυγίου	Ø1 (mm)	5,0
μεγάλες οπές πτερυγίου	Ø2 (mm)	9,0
οπές πυρήνα πτερυγίου	Ø3 (mm)	13,0

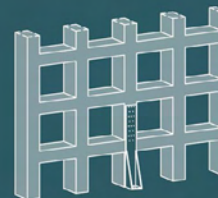
γάντζος		βλήτρο		ντίζα		έλασμα		δίσκος	
A (mm)	19,6	Ø (mm)	20,0	M (mm)	20	S (mm)	18	a (mm)	66
E (mm)	35,0	G (mm)	59,9	D (mm)	28	B (mm)	37	b (mm)	150
F (mm)	46,5			L _o (mm)	51	J _{min} (mm)	62	c (mm)	224
H (mm)	56,0					οπή (mm)	21	S (mm)	18
								f (mm)	21

έλασμα βάσης	(mm)	220x220x10
οπές βάσης	(mm)	4xØ13
ύψος	(mm)	300
s λάμες	(mm)	6
σταυρωτές λάμες	(mm)	οπές Ø8

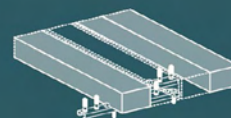
L	(m)	2
πάχος φύλλου	(mm)	10-25

ύψος	H (mm)	340
βάση	B (mm)	60
βάθος	P (mm)	63
πάχος	s (mm)	3
θέση οπών ξύλου	h (mm)	40
θέση οπής ταιμέντου	m (mm)	35
οπές φλάντζας	Ø1 (mm)	5,0
οπή βάσης	Ø2 (mm)	17,0

h	(mm)	160
b	(mm)	160
s	(mm)	8,0
t	(mm)	13,0
F	(cm ²)	54,25
W _x	(cm ²)	311,5
W _y	(cm ²)	111,2

μέγεθος (mm)	60x20x8
--------------	---------

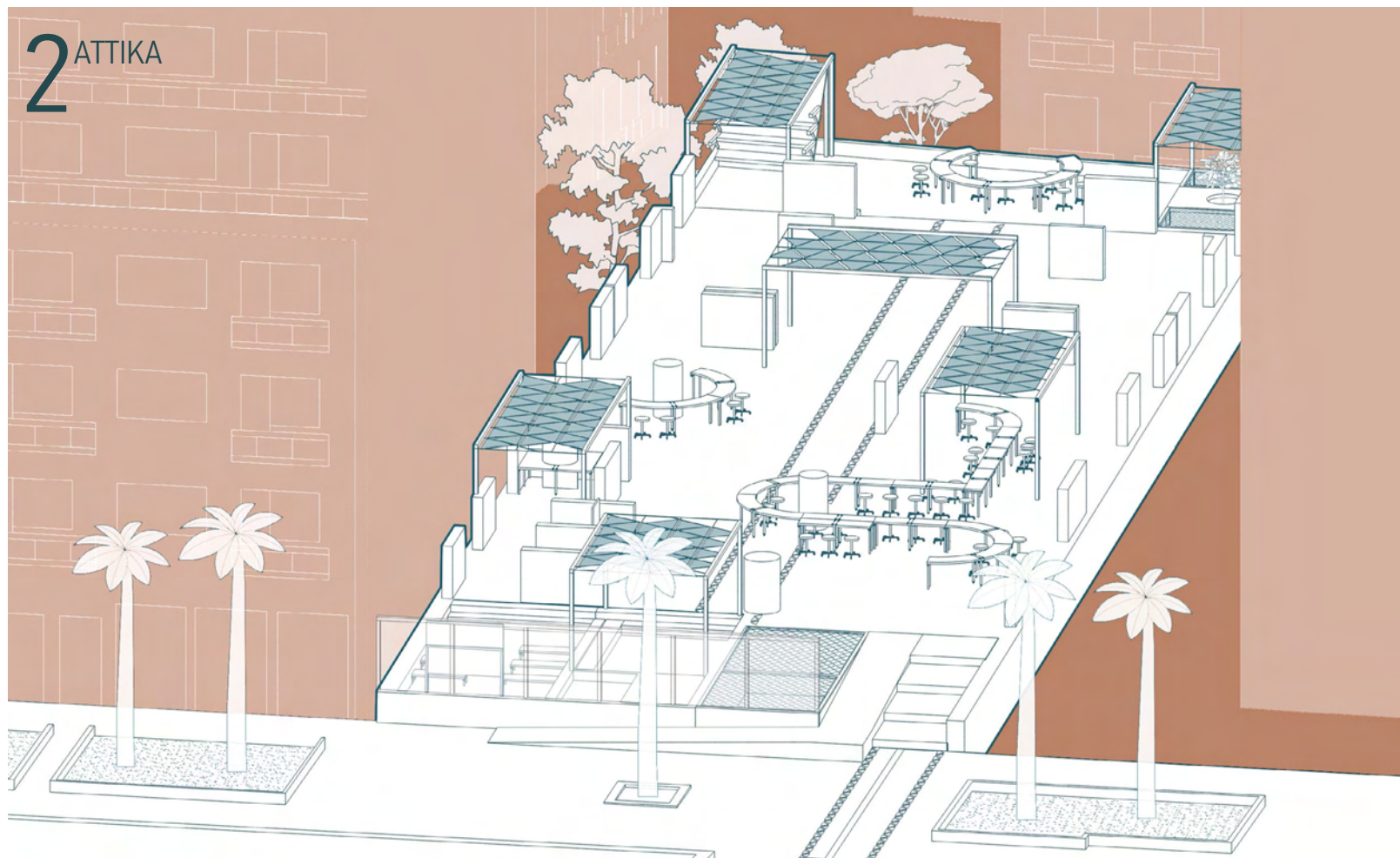
Οι χώροι στέγασης του φεστιβάλ

Οι δραστηριότητες του φεστιβάλ διαρθρώνονται σε τρεις υπαίθριους χώρους της Οδού Μηθύμνης. Σε αυτούς τοποθετείται ένα σύνολο κατασκευών όπως φορητοί πάγκοι, πάνινα στέγαστρα και βοηθητικές ράμπες, προσαρμοσμένες κάθε φορά στη δομή και τις δραστηριότητες του εκάστοτε χώρου. Πέρα από αυτές τις κατασκευές δεν μεταβάλλουμε καθόλου την υφιστάμενη κατάσταση των χώρων, δεν παρεμβαίνουμε στο εσωτερικό τους, δεν γκρεμίζουμε ούτε χτίζουμε κάτι.

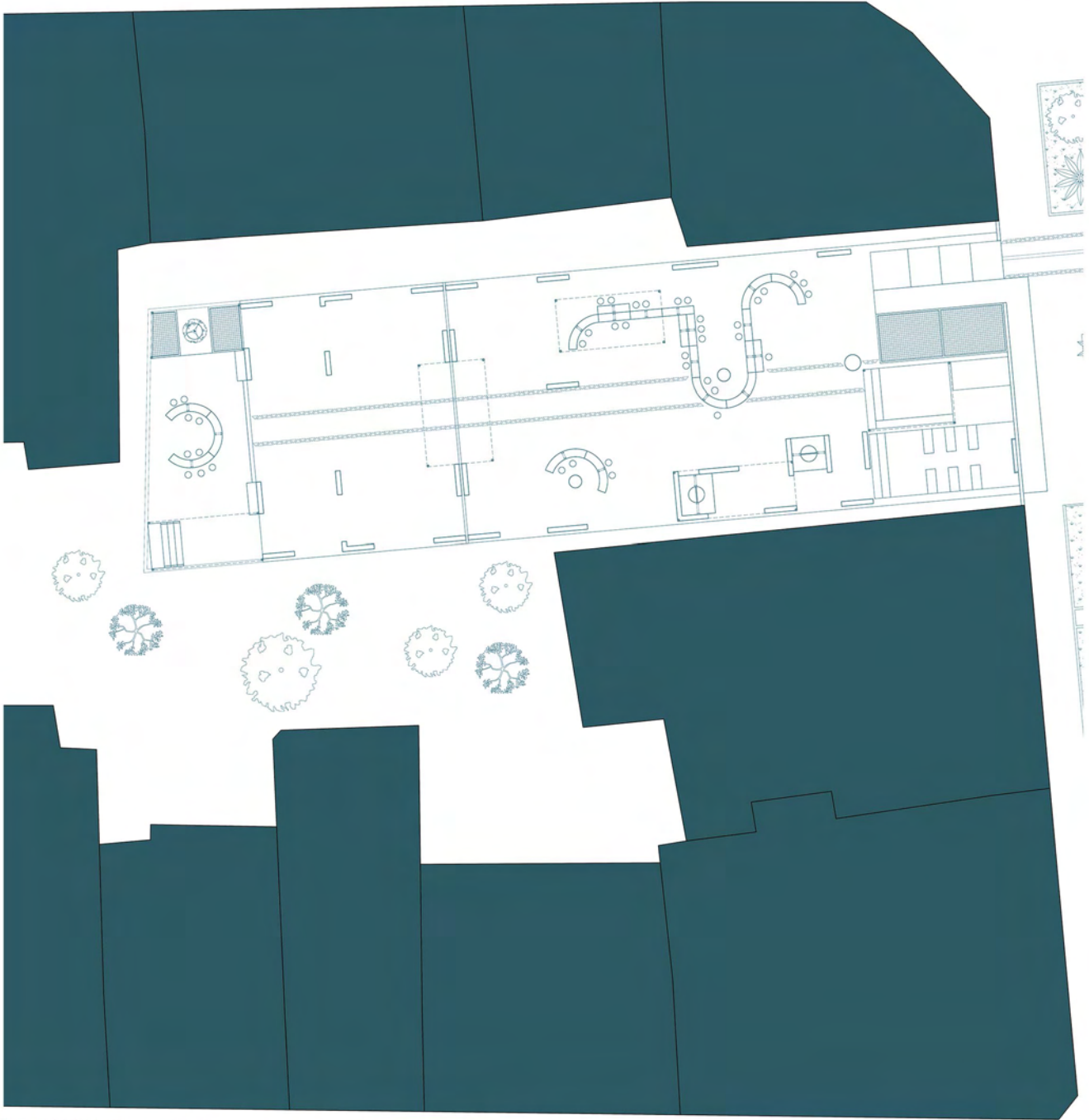
Φτάνοντας στην πλατεία, το πρώτο πράγμα που συναντά ο/η επισκέπτης/ρια είναι η επιδαπέδια διαδρομή που τον/ην οδηγεί στο κέντρο της, όπου είναι τοποθετημένο το ενημερωτικό περίπτερο του φεστιβάλ. Στη συνέχεια, ακολουθώντας την ίδια διαδρομή φτάνει στον πρώτο χώρο, το Άττικα.

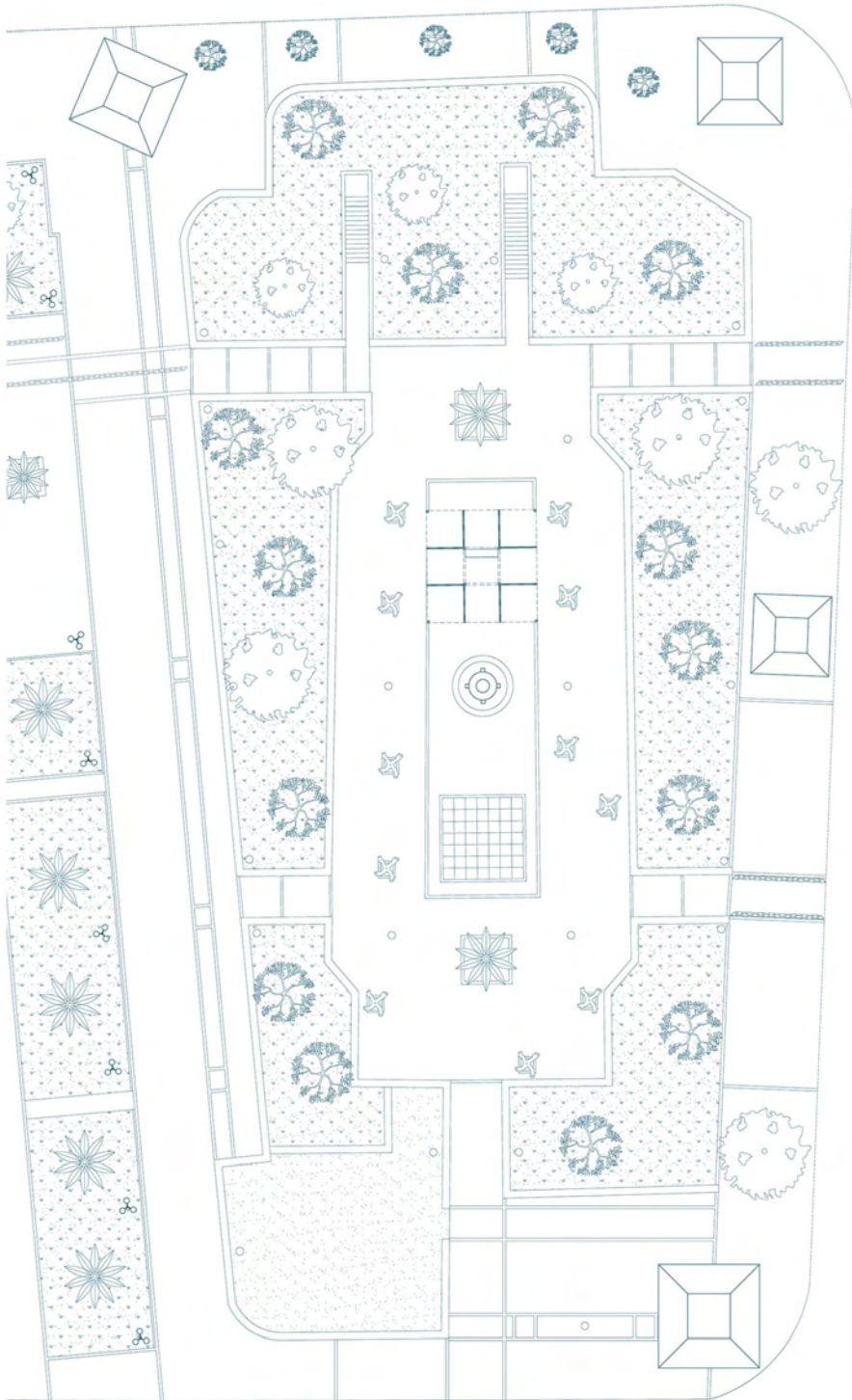
2 ΑΤΤΙΚΑ

Ο πρώην χώρος του σινεμά Άττικα πάνω στην πλατεία Αμερικής (βλ. κεφ. 1), συνολικού εμβαδού 891 τ.μ., θα λειτουργεί ως χώρος συλλογικών εργαστηρίων, ανοιχτό σχολείο, σινεμά, χώρος εκθέσεων αλλά και σημείο συνάντησης για του επισκέπτες του φεστιβάλ. Ο εξοπλισμός του περιλαμβάνει φορητούς πάγκους, στέγαστρα, και καθίσματα από δίχτυ. Τοποθετούνται ακόμα σκάλες και ράμπα ΑΜΕΑ, καθώς ο χώρος βρίσκεται στο +0.80μ. από το επίπεδο της πλατείας.

0 1 2 3 4 5

* Ο εξοπλισμός του φεστιβάλ είναι από πλάκες ξύλου OCB. Οι φορητοί πάγκοι, ορθογώνιου και ημικυκλικού σχήματος ενώνονται και τοποθετούνται με ποικίλους τρόπους, μεταβάλλοντας τη μορφή των χώρων.

πάγκος τύπου 1
2,00μ x 0,50μ x 0,80μ

(x9)

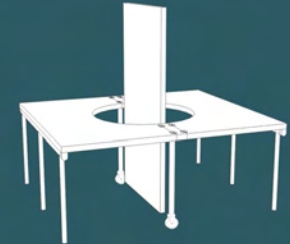
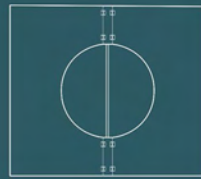
πάγκος τύπου 2
2,00μ x 0,50μ x 0,80μ

(x10)

πάγκος τύπου 3
2,00μ x 1,80μ x 0,80μ

(x2)

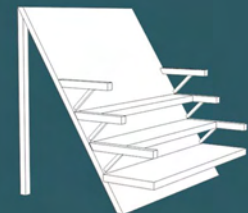

κάθισμα
0,20μ x 0,50μ

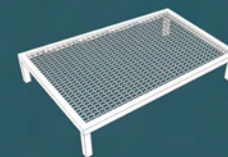
κερκίδες
2,70μ x 1,80μ x 0,50μ

(x1)

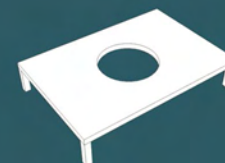
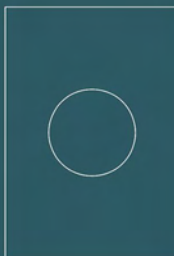
κάθισμα με δύχτι 1
2,90μ. x 1,80μ. x 0,50μ.

(x1)

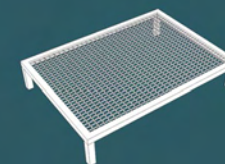
κάθισμα τύπου 2
2,90μ. x 2,00μ. x 0,50μ.

(x1)

κάθισμα με δύχτι 2
2,90μ. x 2,00μ. x 0,50μ.

(x1)

κάθισμα τύπου 3
1,50μ. x 0,50μ. 0,50μ.

(x1)

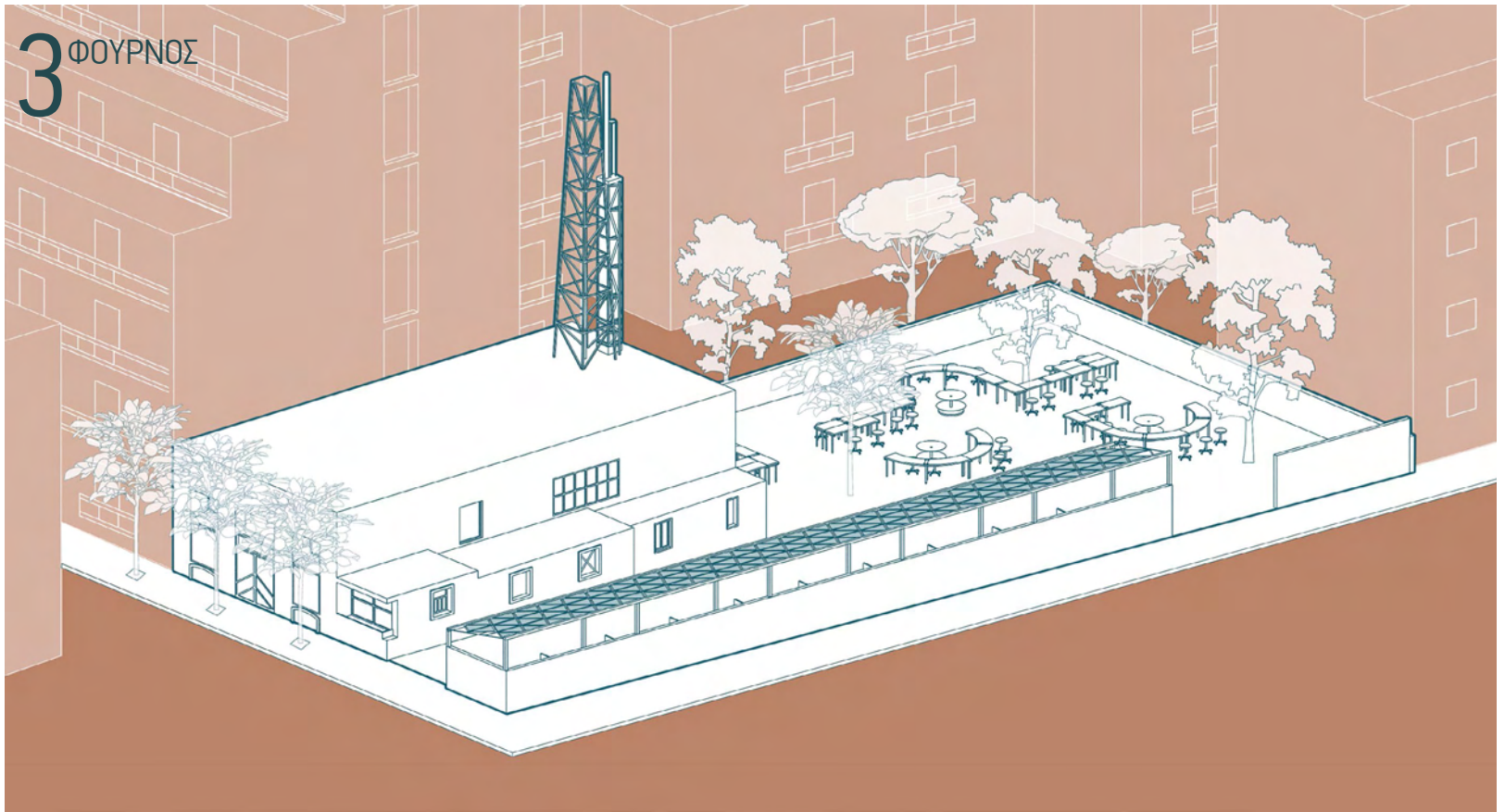
πίνακας
2,00μ. x 0,05μ. x 2,00μ.

(x1)

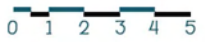
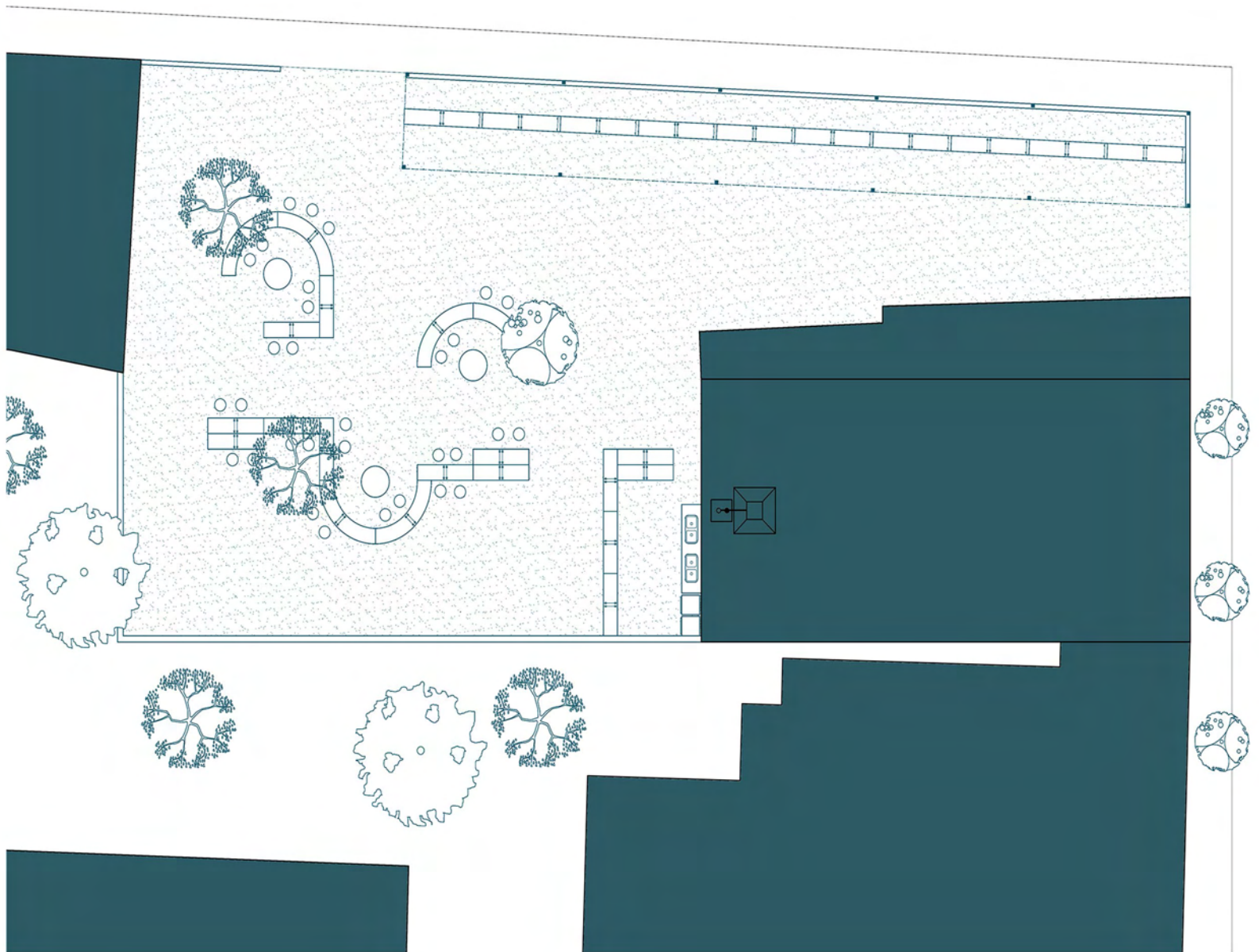

3 ΦΟΥΡΝΟΣ

Λίγο πιο κάτω, συναντάμε τον δεύτερο χώρο του φεστιβάλ στη διεύθυνση Μηθύμνης 67. Το κτίριο που βρίσκεται εκεί λειτούργησε στο παρελθόν ως φούρνος και έπειτα ως κινηματογραφικό studio. Στον υπαίθριο χώρο που περικλείει το κτίριο τοποθετείται συλλογική κουζίνα, υπαίθρια αγορά και πάγκοι φαγητού.

πάγκος τύπου 1
2,70μ. x 0,50μ. x 0,80μ.

(x10)

πάγκος τύπου 2
2,00μ. x 0,50μ. x 0,80μ.

(x14)

πάγκος τύπου 3
2,00μ. x 0,50μ. x 0,80μ.

(x2)

κάθισμα
0,20μ. x 0,50μ.

(x3)

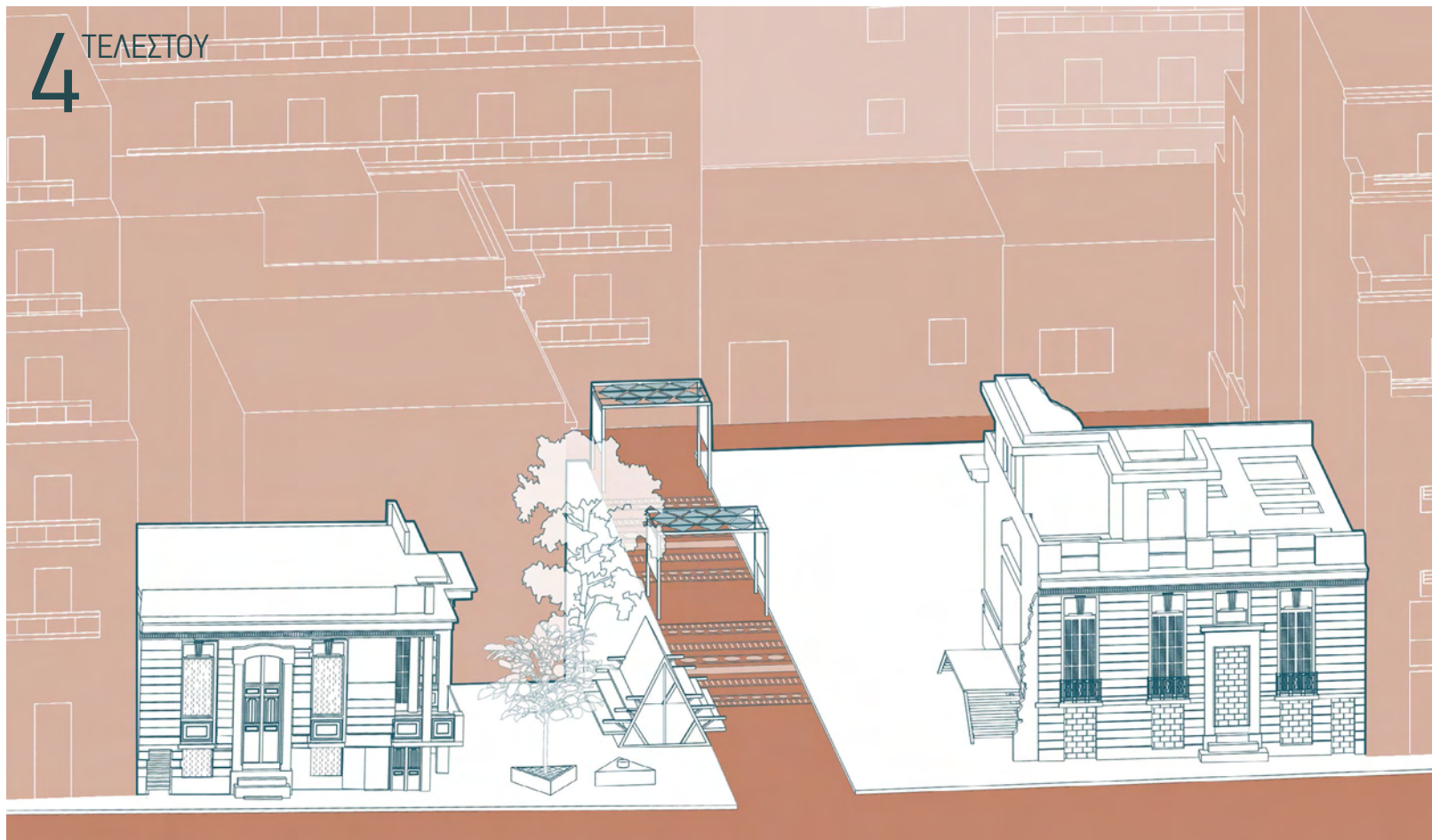
εστία
0,50μ. x 0,80μ.

(x3)

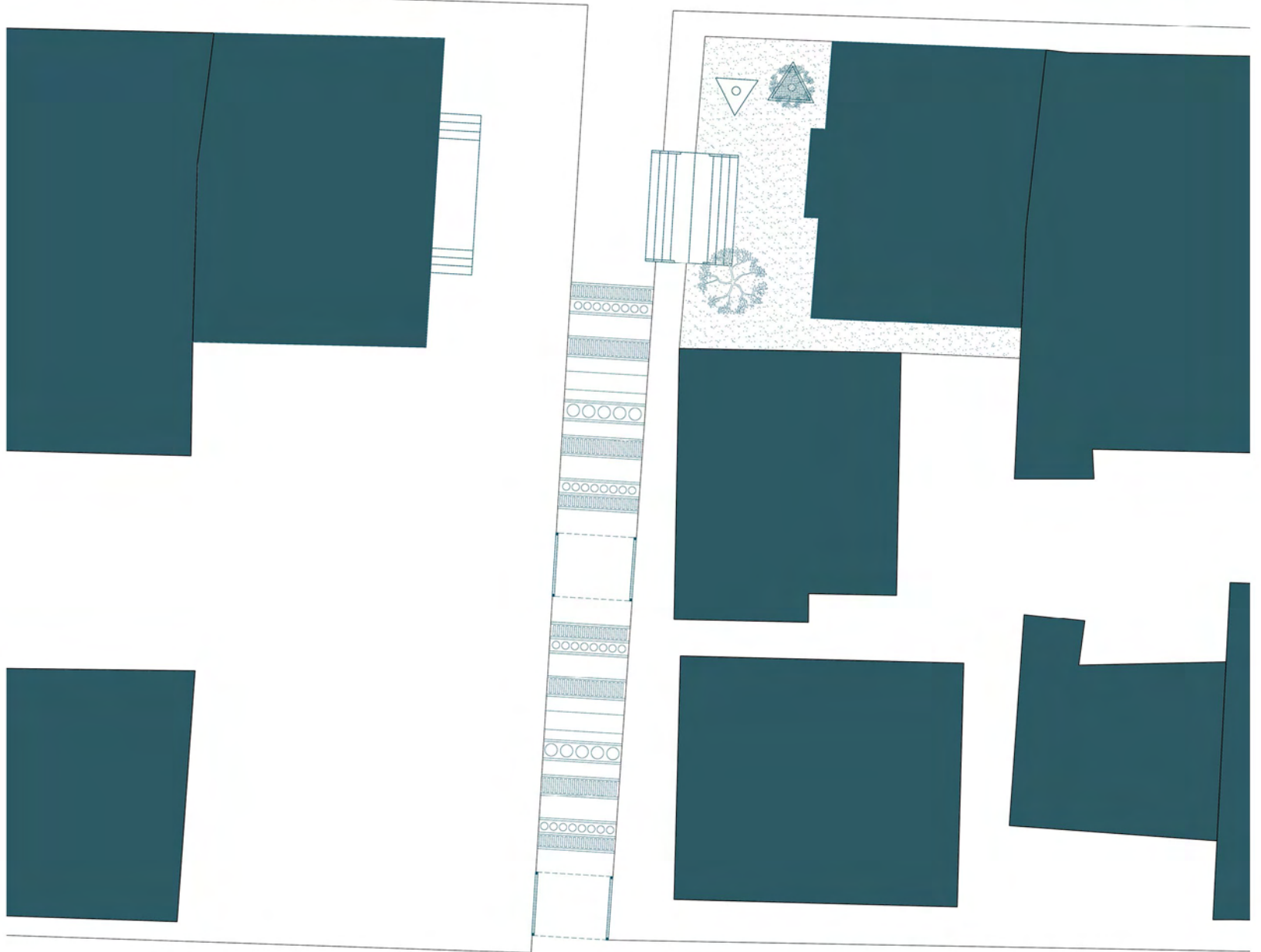

4 ΤΕΛΕΣΤΟΥ

Λίγο πριν φτάσουμε στην Αχαρνών συναντάμε την τελευταία στάση του φεστιβάλ, το μικρό δρομάκι της Τελέστου. Στο τέλος του δρόμου βρίσκονται αντικριστά δύο διώροφα νεοκλασικά κτίρια σε πολύ άσχημη κατάσταση. Στις αυλές των δύο κτιρίων τοποθετείται μια θεατρική σκηνή, από την μια πλευρά και μια κατασκευή με κερκίδες διπλής όψεως από την άλλη. Επιπρόσθετα, κατά μήκος της Τελέστου τοποθετείται επιδαπέδια διαδρομή με κάποιες στάσεις όπου τοποθετούνται πίνακες με το υλικό του φεστιβάλ. Κατά τη διάρκεια του φεστιβάλ προτείνουμε να μην επιτρέπεται η είσοδος στα οχήματα.

ΚΑΤΟΨΗ

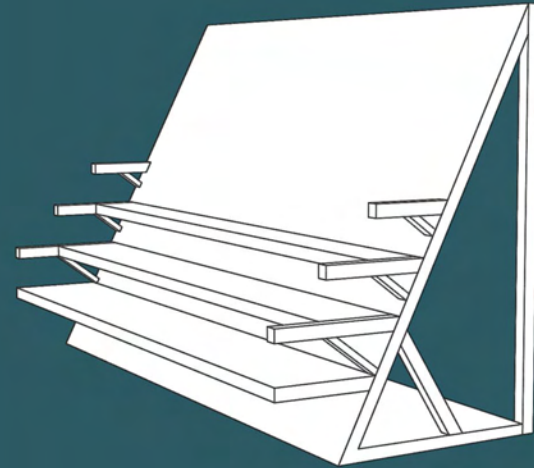
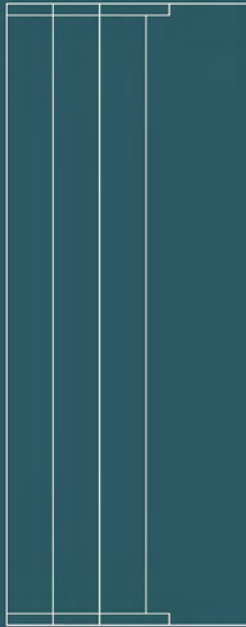

0 1 2 3 4 5

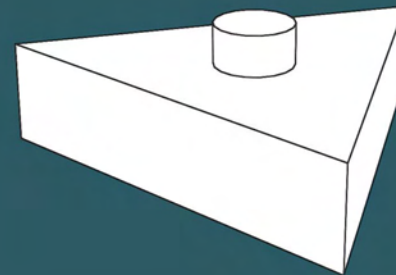
κερκίδες
2,10μ x 2,30μ x 2,00μ

(x2)

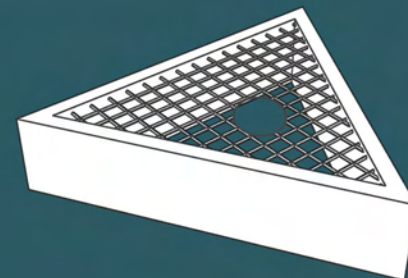
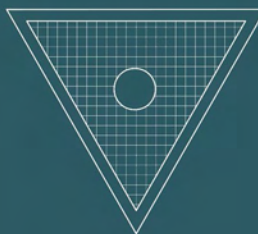
κάθισμα τύπου 1
2,20μ x 2,20μ x 0,50μ

(x1)

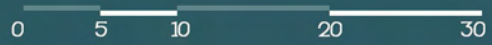
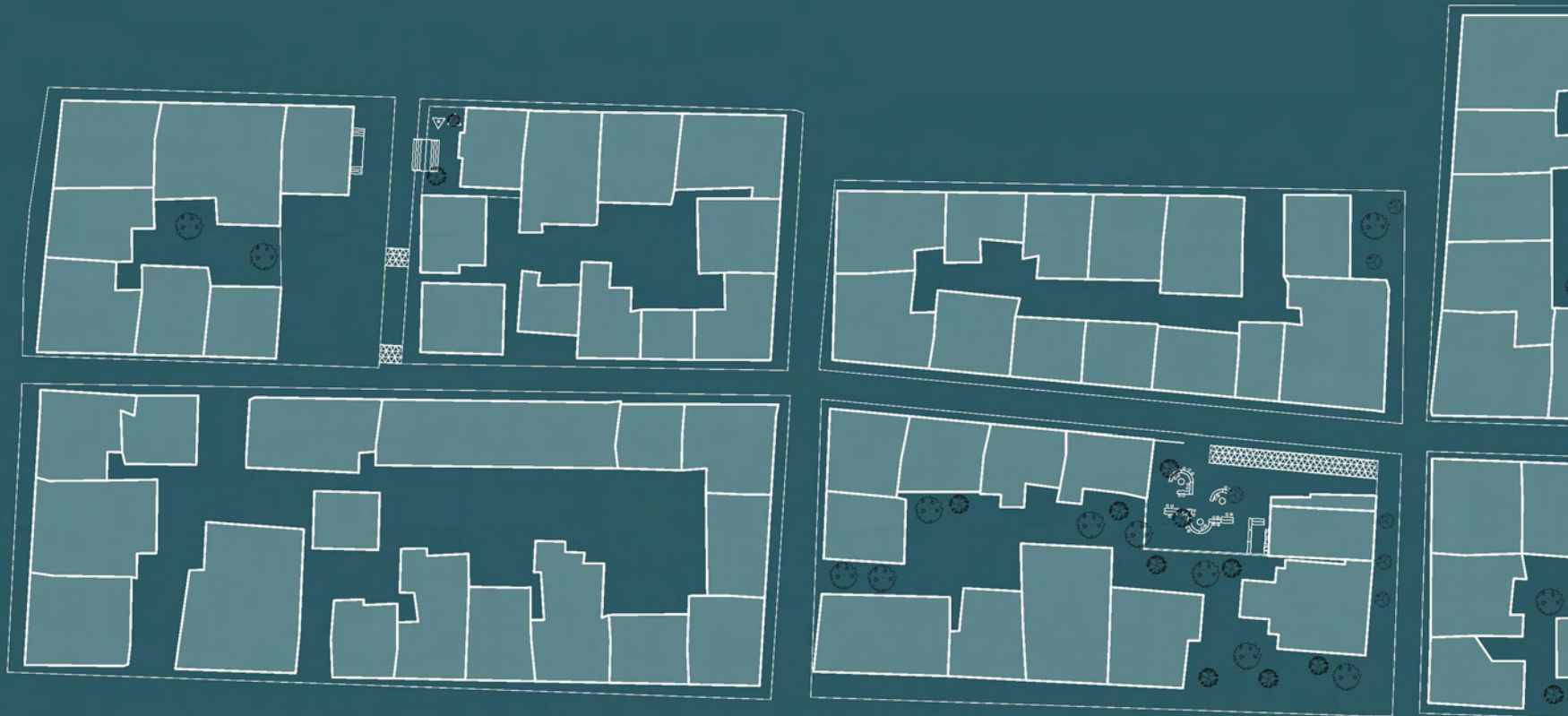

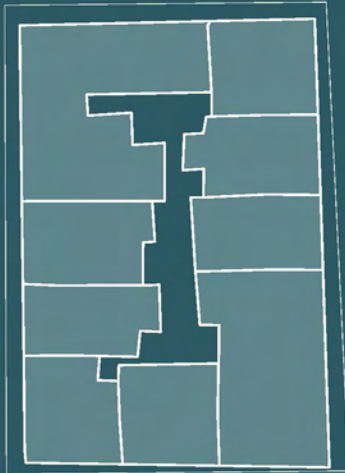
κάθισμα τύπου 2
2,20μ x 2,20μ x 0,50μ

(x1)

ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΕΣ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

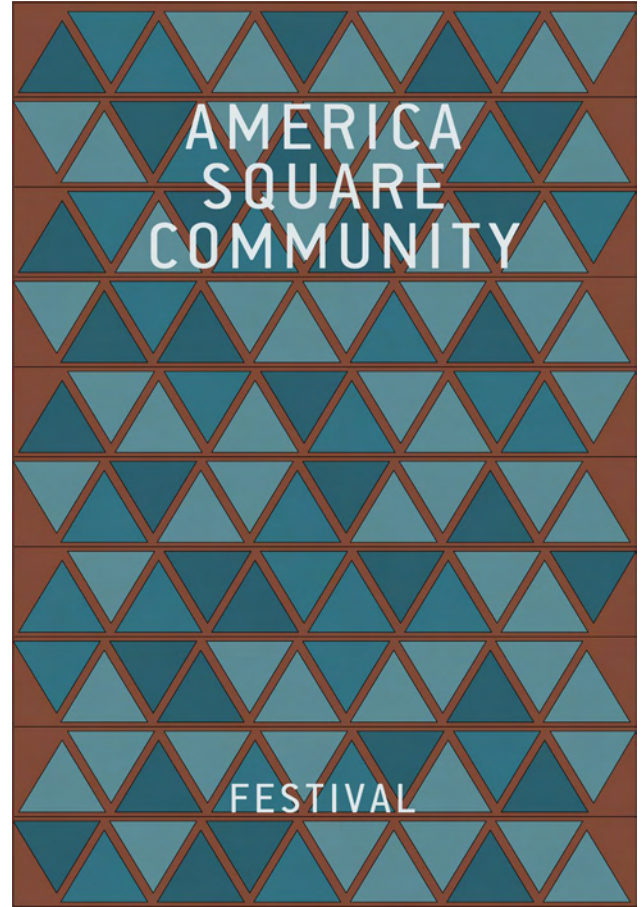
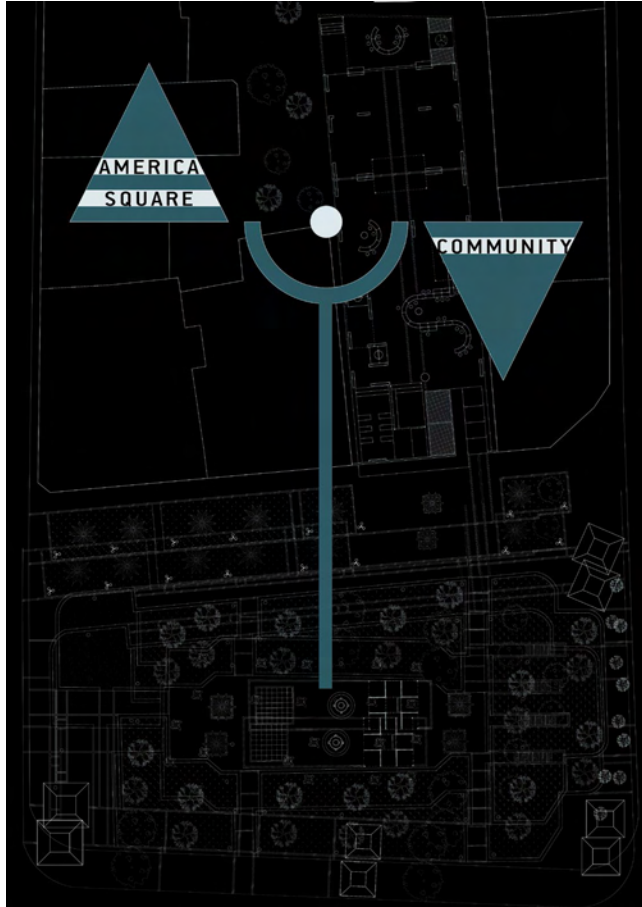
* Στιγμές συλλογικής ζωής

* Οι παραπάνω εικόνες αποτυπώνουν κάποιους από τους τρόπους με τους οποίους φανταζόμαστε να πραγματώνεται η συνύπαρξη και η πολιτισμική σύνθεση στη γειτονιά της πλατείας Αμερικής. Αναμφίβολα, αποτελούν υποθετικά σενάρια καθώς θα ήταν αδύνατο να προβλέψουμε πώς πραγματικά θα υποδέχονταν και θα αξιοποιούσαν οι κάτοικοι της περιοχής τους παραπάνω χώρους. Πιστεύουμε όμως, ότι το πρόγραμμα που προτείνουμε θα μπορούσε να αποτελέσει κομμάτι ενός συνόλου παρεμβάσεων οικειοποίησης ανενεργών χώρων από αυτούς/ες που το έχουν περισσότερο ανάγκη, μέσα και έξω από τα όρια του φεστιβάλ της πλατείας Αμερικής.

Κεφάλαιο 1

Βαΐου, Ν. (2007), *Διαπλεκόμενες καθημερινότητες και χωροκοινωνικές μεταβολές στην πόλη – Μετανάστριες και ντόπιες στη γειτονιά της Αθήνας*, Αθήνα: ΕΜΠ – Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Μακρυγιάννη, Β. (2014), *Μετακινούμενοι πληθυσμοί και χειραφετητικές πρακτικές στην Αθήνα της κρίσης*, στο Γεωγραφίες, τ. 24 (σ. 79-90)

Μαντουβάλου, Μ. (1996), *Κέντρο πόλης, κοινωνική ανισότητα και πολιτισμική ετερότητα. Προκλήσεις για την πολεοδομική σκέψη*, Μανδραγόρας (τ. 12-13)

Μπίρης, Κ., (2005), *Αι Αθήναι από τον 19ο εις τον 20ον Αιώνα*, Αθήνα: Μέλισσα

Παπατζάνη, Ε. (2015), *Κρίση και χωροκοινωνικές ταυτότητες των μεταναστών*, στο Αθανασίου Κ. και συν., *Urban Conflicts*, από το Εργαστήριο Συναντήσεις και Συγκρούσεις στην πόλη, Θεσσαλονίκη, Φεβρουάριος 2014

Σταυρίδης, Σ. (2015), *Οι αναδυόμενοι κοινοί χώροι ως πρόκληση στην πόλη της κρίσης*, στο Αθανασίου Κ. και συν., *Urban Conflicts*, από το Εργαστήριο Συναντήσεις και Συγκρούσεις στην πόλη, Θεσσαλονίκη, Φεβρουάριος 2014

CNN Greece (2017), *Το σπίτι της Λέλας Καραγιάννη φωτίζει την πλατεία Αμερικής*, <https://www.cnn.gr/news/ella->

da/story/97730/to-spiti-tis-lelas-karagianni-fotizei-ti-geitonia-tis-plateias-amerikis, τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

In2life (2014), *Πύργος Θήρας: Η ιστορία μένει στην πλατεία Αμερικής*, <https://www.in2life.gr/features/notes/article/337777/pyrgos-thhras-h-istoria-menei-sthn-plateia-amerikhs.html>, τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

News 24/7 (2012), *Εντολή για άμεση εκκένωση σπιτιών στην πλατεία Αμερικής*, <https://www.news247.gr/en-toli-gia-amesi-ekkenosi-spition-stin-plateia-amerikis.6148493.html>, τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Πάρκο Κύπρου και Πατησίων, <http://kiproukaipatision.blogspot.com/>, τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

6ο Δημοτικό Διαμέρισμα Αθήνας, <https://www.scribd.com/document/39883131>, τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Κεφάλαιο 2

Βαΐου, Ν., Λαφαζάνη, Ο. (2015), *Η Κυψέλη και η Αγορά της: σύγκρουση και συνύπαρξη στις γειτονιές του κέντρου*, στην ιστοσελίδα Athens Social Atlas, τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Βαβυλωνία (2017), *Μαδρίτη: Κινήματα πόλης, Αστικός σχεδιασμός και Δημόσιος Χώρος*, <https://www.babylonia.gr/2017/10/17/madriti-kinimata-polis-astikos-schediasmos-dimosios-choros/>, τελευταία επίσκεψη

22/1/2019

Ενώσεις, Σύλλογοι και Κοινότητες Μεταναστών στην Ελλάδα, http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekraidefsi/Enwseis_SyllogoiMetanastwn-StinEllada.htm, τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

CLA La Tabacalera, <http://latabacalera.net/>, τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Impact Hub Athens, <https://athens.impacthub.net/>, τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Κατασκευαστικές Λεπτομέρειες: Rothoblaas, *Σύνδεσμοι και Ελάσματα για Ξύλο* (<https://issuu.com/rothoblaas/docs/plates-and-connectors-for-wood-el>)

Στατιστικά Στοιχεία: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Χάρτες: Google Maps

Εικόνες υλικών : cgtextures (<https://www.textures.com/>)
Άνθρωποι: mrcutout (<https://www.mrcutout.com/>),
skalgubbar(<https://skalgubbar.se/>) και προσωπικό αρχείο

Πηγές εικόνων

Εικόνες 1,2: προσωπικό αρχείο

Εικόνες 3,5: paliacinema (https://paliasinema.wordpress.com/2011/03/20/gloria_athin/), τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Εικόνα 4: eltopia (<https://www.eltopia.com.cy/travelling/Greece/>)

article/16446/dyo-aiones-prin--apo-tin-patision-mexri-ta-eksarxeia-kai-apo-tin-plateia-amerikis-sti-fokionos-negri), τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Εικόνα 6: ριζόπουλος post (<http://www.rizopoulospost.com/i-per-ifimi-mantra-tou-attik/>), τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Εικόνα 7: προσωπικό αρχείο

Εικόνες 8,9: paliacinema (https://paliasinema.wordpress.com/2011/03/20/gloria_athin/), τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Εικόνα 10: news247 (<https://www.news247.gr/entoli-gia-ame-si-ekkenosi-spition-stin-plateia-amerikis.6148493.html>), τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Εικόνα 11: Αλεξάνδρεια πολυχώρος τέχνης, τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

(<https://www.facebook.com/AlexandreiaPolychorosTechnes/>), τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Εικόνα 12: in2life (<https://www.in2life.gr/features/notes/article/337777/pyrgos-thhras-h-istoria-menei-sthn-plateia-amer-ikh.html>), τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Εικόνα 13: imdb (<https://www.imdb.com/title/tt6151714/>), τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Εικόνες 14-19: προσωπικό αρχείο

Εικόνα 20: athenssocialatlas (<http://www.athenssocialatlas.gr>)

Εικόνα 21: Impact Hub Athens (<https://athens.impacthub.net/>), τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Εικόνες 22,23: photos of la tabacalera (<https://www.minube.net/photos/place/162821#>), τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

Εικόνες 24,25: βαβυλωνία (<https://www.babylonia.gr/2017/10/17/madriti-kinimata-polis-astikos-schediasmos-dimosios-choros/>), τελευταία επίσκεψη 22/1/2019

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2019